

16 Nederland vanuit de regio

Lotte Vermeij en Peggy Schyns

Samenvatting

Nederland is ontstaan uit een aantal regio's met een eigen identiteit. Met de negentiende-eeuwse natievorming is het accent verschoven naar wat ons op landelijk niveau bindt, maar recent wint de regio weer aan belangstelling. Wat resteert er van regionale identiteiten en hoe verhouden deze zich tot Nederlandse identiteit? Om hier licht op te werpen, is in de enquête Denkend aan Nederland (DAN) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een reeks vragen gesteld over het belang van de regio in het licht van identificatie met Nederland. Daarnaast zijn in de regio's het Gooi, de oostelijke mijnstreek in Zuid-Limburg en in de stad Rotterdam in totaal zeven focusgroepgesprekken gevoerd om de verschillende identiteiten en hun onderlinge verhouding nader te onderzoeken. In het dagelijks leven staan regionale en Nederlandse identiteiten soms op gespannen voet met elkaar, wanneer mensen te maken krijgen met stereotiepe beelden van buitenstaanders over de eigen regio. Maar in het algemeen gaat binding met de regio voor individuen vaak samen met een gevoel van binding met Nederland; beide identiteiten bijten elkaar dus niet. Bewoners van het zogenoemde Randland identificeren zich sterker met hun regio dan andere Nederlanders, maar ervaren soms weinig waardering voor hun regio. Hoewel het Randland als minder typisch Nederlands wordt gezien dan de 'Hollandse' Randstad, voelen bewoners zich er niet minder Nederlands.

16.1 'Stadsburgers' en 'staatsburgers'

De ontstaansgeschiedenis van Nederland kan gezien worden als een samensmelting van regio's. Terwijl de Republiek der Verenigde Nederlanden nog een strategisch verband van soevereine gewesten was, werd met de vorming van de moderne natiestaat in de negentiende eeuw veel van wat Nederlanders bond op lokaal en regionaal niveau vervangen door nationale instituties. Hierdoor veranderden 'stadsburgers' in 'staatsburgers' (Prak en Van Zanden 2013: 183). Ook daarna nog kwamen de regio's van Nederland nader tot elkaar. Door ontwikkelingen in mobiliteit, communicatie, toerisme en economie, raakten plekken meer onderling verbonden en verdween veel lokale en regionale eigenheid.¹

Toch lijkt de regio vandaag de dag weer aan betekenis te winnen. Volgens uiteenlopende wetenschappers brengen processen van schaalvergroting en globalisering ook met zich mee dat het nationale niveau belang verliest aan regio's en steden (Groenleer 2016; Keating 2003; Paasi 2002). Onder burgers zou het de behoefte aan lokale en regionale verankering aanwakken (Antonsich en Holland 2014; Laczko 2005). Als indicatie hiervoor wordt bijvoorbeeld verwezen naar een toenemende belangstelling voor regionale omroepen en popmuziek (Hitters en Krijnen 2009).

In dit hoofdstuk bestuderen we regionale identiteit in relatie tot Nederlandse identiteit. We vatten het begrip ‘identiteit’ hier op twee manieren op. Ten eerste bestuderen we de beelden die bewoners hebben van hun regio respectievelijk het land en hun ervaringen van verbondenheid met beide schaalniveaus. Deze invulling sluit aan bij de sociaalgeografische traditie, waarbinnen plaatsen (zoals regio’s) opgevat worden als sociale constructen, die besloten liggen in sociale praktijken, discoursen en instituties (Paasi 2002; Simon et al. 2010). Vanuit dit perspectief stellen we de eerste onderzoeksvraag:

- 1 Welke beelden hebben bewoners van de regio (of stad) waar ze wonen en hoe ervaren ze hun verbondenheid met de regio (of stad)?

Ten tweede bestuderen we de *mate* van verbondenheid van bewoners met hun regio respectievelijk het land, ofwel hun identificatie. In dit sociaalpsychologische perspectief biedt de regio bewoners een sociale identiteit, die functioneel is in het streven naar welzijn en zelfwaardering (Ellemers 2012; Tajfel en Turner 1986). Hierbij aansluitend luidt de tweede onderzoeksvraag:

- 2 In welke *mate* voelen Nederlanders zich verbonden met hun regio (of stad) ten opzichte van de mate waarin ze zich verbonden voelen met Nederland?

Voortbordurend op beide perspectieven en deze twee onderzoeksvragen komen we tot de hoofdvraag:

- 3 Hoe verhouden regionale en Nederlandse identiteit zich tot elkaar? In hoeverre liggen ze in elkaars verlengde en in hoeverre staan ze met elkaar op gespannen voet?

Bij het beantwoorden van elk van deze vragen gingen we ook op zoek naar *verschillen* tussen regio’s en bevolkingsgroepen binnen Nederland.

Leeswijzer

In paragraaf 16.2 bespreken we het theoretisch kader van waaruit we de onderzoeksvragen benaderen, waarna we in paragraaf 16.3 de methoden toelichten die we hebben gebruikt om de onderzoeksvragen te beantwoorden. In paragraaf 16.4 gaan we vervolgens in op de beelden die bewoners hebben van hun regio en de manieren waarop ze zich met de regio verbonden voelen (onderzoeksvraag 1). In paragraaf 16.5 bekijken we de mate van verbondenheid met de regio respectievelijk Nederland (onderzoeksvraag 2). De verhouding tussen regionale en Nederlandse identiteit (onderzoeksvraag 3) komt aan de orde in paragraaf 16.6 en 16.7. Tot slot trekken we in paragraaf 16.8 enkele conclusies en gaan we in op de betekenis van de bevindingen.

16.2 De regio versus het land?

Waar hebben we het over als we spreken over de verhouding tussen regionale en Nederlandse identiteit? Logischerwijs vormen regio's deelverzamelingen van het land; wie Amsterdammer, Zeeuw of Tukker is, is dus vrijwel per definitie ook een Nederlander. Toch liggen de twee identiteiten niet altijd harmonieus in elkaars verlengde. Op gespannen voet staan ze bijvoorbeeld in bekende Europese regio's zoals Catalonië, Schotland en Baskenland. Beelden van een prototypische of 'echte' Schot zullen afwijken van de beelden die mensen hebben van een typische Brit. In deze autonomie zoekende regio's zullen de bewoners die zich sterk met hun regio identificeren vaak ook degenen zijn die zich minder verbonden voelen met het land en vice versa.

In Nederland blijft politieke mobilisatie gericht op regionale autonomie beperkt,² maar dit neemt niet weg dat zich ook in Nederland, onder de oppervlakte, spanningen kunnen voordoen tussen regionale en nationale identiteiten. Zulke spanningen kunnen onder andere naar voren komen in de beelden die mensen over groepen hebben. Met de term *othering* verwijst Edward Said (1978) naar de manieren waarop beelden afstanden en ongelijkheden (re)produceren tussen groepen. Hoewel Said zich richtte op de stereotypering en uitsluiting door westerlingen van de in hun ogen exotische oosterlingen, komt *othering* ook in vooroordelen over regio's naar voren (Mathijssen 2011). Wanneer een groep een andere groep als 'anders' neerzet, plaatsen ze de leden van die groep buiten het gedeelde kader. Hierdoor is kennelijk (volgens deze groep) het lidmaatschap van die 'andere' groep niet verenigbaar met een gedeelde groep.

Wanneer we het hebben over de verhouding tussen regionale en Nederlandse identiteit, hebben we het over verenigbaarheid van de twee schaalniveaus bij bewoners. De twee identiteiten staan op gespannen voet wanneer verbondenheid met de regio verbondenheid met het land in de weg staat of vice versa. Bekeken vanuit het eerste perspectief, kan dit bijvoorbeeld voorkomen wanneer de beelden die men heeft van de bewoners van de regio, botsen met de beelden die men heeft van Nederlanders, of dat mensen ervaren dat de onverenigbare beelden van anderen hen uitsluiten of hun het gevoel geven te moeten kiezen.

Ervaren onderscheid tussen regionale en nationale identiteit zou ook goed te begrijpen zijn vanuit het tweede (sociaalpsychologische) perspectief, waarbinnen aan het aanbrenge van positief onderscheid tussen de eigen groep en andere groepen een psychologische functie wordt toegekend (Tajfel en Turner 1986). Onderzoek in deze traditie laat zien dat het simpelweg identificeren met een groep tot gevolg heeft dat we minder verwantschap met mensen ervaren die niet tot deze groep behoren (Ellemers 2012). Alleen al daarom zou het plausibel zijn dat mensen die zich sterk identificeren met hun regio een sterker onderscheid ervaren tussen de eigen en andere regio's en zich daardoor ook minder verbonden voelen met het overkoepelende land. Omgekeerd, maar langs dezelfde denklijn, wordt een sterke gemeenschappelijke of inclusieve identiteit vaak gezien als manier om polarisatie tussen groepen tegen te gaan (Dovidio et al. 2009; Gaertner et al. 1993).

Een factor die veel uitmaakt voor de groepen waarmee mensen zich verbonden voelen is, zo blijkt uit sociaalpsychologische literatuur, de onderlinge positie van groepen. De basisgedachte hierbij is dat een goede statuspositie van een groep een sterke identificatie uitlokt onder de leden van de groep, omdat de verbondenheid met die groep dan een positieve bijdrage levert aan het zelfbeeld (zie bv. Doosje et al. 2002). Een bekend voorbeeld hiervan is de voetbalcompetitie, waarbij winst vaak meer gevoel van verbondenheid teweeg brengt dan verlies.

Maar wanneer we het hebben over verschillende schaalniveaus, dus over de ervaren verbondenheid met de subgroep dan wel met de overkoepelende groep, ligt dit anders. Een subgroep die dominant is (door omvang, aanzien of macht), kan een grote stempel drukken op de beelden die bestaan van een overkoepelende groep, waardoor de leden van deze subgroep zich beter kunnen vinden in de overkoepelende groep dan leden van minder invloedrijke subgroepen (Dovidio et al. 2009). In tegenstelling tot de basisgedachte, zouden een lage positie, ervaren ongelijkheid, uitsluiting of achterstelling dus ten koste kunnen gaan van de ervaren verbondenheid met de overkoepelende groep en een sterke verbondenheid met de subgroep juist in de hand werken (Bettencourt et al. 2001). Bevestiging voor dit mechanisme werd gevonden onder etnische minderheden (Branscombe et al. 1999; Verkuyten en Yildiz 2007) en ook onder de bewoners van perifere regio's (Abrams en Grant 2012; Huici et al. 1997).

Wanneer uitsluiting, relatieve deprivatie of negatieve beelden een sterkere identificatie met de subgroep teweeg brengen, duiden we dit aan als 'reactieve identificatie' (met de regio); wanneer zij ten koste gaan van identificatie met de overkoepelende groep duiden we dit aan als 'reactieve disidentificatie' (met Nederland).

Samenvattend: een tegenstelling tussen regionale en landelijke identificatie zouden we op twee manieren kunnen begrijpen: ten eerste door van elkaar verschillende of botsende beelden van de regio en van het land, of ten tweede door sociaalpsychologische mechanismen. Binnen deze tweede invalshoek voorspelt de basisgedachte dat de bewoners van centrale, rijke en invloedrijke regio's zich relatief sterk identificeren met hun regio, zich sterk onderscheiden van andere regio's en zich daarom minder verbonden voelen met het overkoepelende land. Tegenover deze gedachte staat de gedachte dat bewoners van minder invloedrijke regio's in reactie op de weinige waardering die ze voor hun regio ervaren zich juist meer met hun regio verbonden voelen (reactieve identificatie) en minder met Nederland (reactieve disidentificatie).

Verschillen tussen regio's: Randstad, Middenland en Randland

Welke verschillen kunnen we verwachten tussen regio's binnen Nederland? Omdat het voor dit hoofdstuk te ver gaat om alle regio's in detail te adresseren, beperken we ons tot het wat grove onderscheid tussen de dichtbevolkte provincies van de Randstad (Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Holland), de grotendeels dunbevolkte en relatief ver van de Randstad gelegen provincies van het Randland (Friesland, Groningen, Drenthe, Zeeland en Limburg) en de provincies die een middenpositie innemen (Flevoland, Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant). Voor deze tussenliggende provincies gebruiken we hier de term

‘Middenland’ (De Voogd 2017). Hoewel eerdergenoemde processen zoals schaalvergroting en globalisering veel verschillen tussen regio’s hebben doen afnemen, springen tegenwoordig juist weer toenemende verschillen in het oog: terwijl de Randstad drukker, duurder, sociaal-cultureel diverser wordt en steeds meer hogeropgeleiden aantrekt, hebben delen van het Randland te maken met krimp en een bovengemiddelde vergrijzing (Steenbekkers en Vermeij 2013; Steenbekkers et al. 2017).

Een eerste reden waarom de relatie tussen regionale en Nederlandse identiteit zou verschillen tussen regio’s, zou te vinden kunnen zijn in de mate waarin beelden van de regio verenigbaar zijn met beelden van het land. Naarmate de eigen regio als meer prototypisch gezien wordt voor Nederland, zal identificatie met de regio beter samengaan met identificatie met Nederland (vgl. Wenzel et al. 2007). Het is niet evident welke regio’s prototypisch zijn voor Nederland. Vanuit een nostalgisch beeld kan het lijken alsof het ‘echte’ Nederland zich vooral aan de randen van het land bevindt, waar het laagland, zoals door de dichter Marsman beschreven, nog relatief oneindig is en de toenemende diversiteit in de Nederlandse bevolking minder zichtbaar is. Kijken we echter naar verkiezingsuitslagen, dan kan betoogd worden dat het gemiddelde Nederland zich bevindt in het Middenland (De Voogd 2017). Gaan we af op de historie, dan is de Randstad het meest Nederlands: veel van wat we als Nederlandse geschiedenis beschouwen, vond immers plaats in het toenmalige Holland en ook vandaag de dag heeft de Randstad in politiek, cultureel en economisch opzicht nog een centrumfunctie.

Een tweede reden zou gelegen kunnen zijn in een ervaren ongelijkheid. Bij de beelden die over het land bestaan, zouden verschillen in regionale dominantie kunnen meespelen. Door de historisch gegroeide centrumfunctie bevindt veel economische welvaart, macht en sociale status zich in de Randstad. Via nationale instituties, zoals de media en de landelijke politiek, wordt veel maatschappelijk debat over landelijke thema’s gevoerd door Randstadbewoners. Het is een veelgehoorde klacht dat de Randstad hierdoor te veel de boventoon voert en het Randlandelijke perspectief te weinig wordt gezien (Meier et al. 2015; Van Walsum 2019).

Verschillen tussen bewoners: *anywheres en somewheres*

Als het gaat om de verbondenheid van mensen met de plek waar ze wonen, zijn wortels een veelgebruikte, maar steeds minder toepasselijke metafoer. Terwijl wortels planten en bomen stevig doen aarden nabij het voorgeslacht, is de woonplek voor steeds meer mensen een gevolg van bewuste keuzes. Omdat nieuwe levensfasen vaak tot nieuwe plekken leiden, werden woonplaatsen naast *roots* ook *routes* (Gustafson 2001). Ook zijn de levens van mensen zich gaan uitstrekken over meer plekken, waarmee wortels veranderden in ‘wortelstokken’ (Williams en McIntyre 2001).

Maar deze beelden zijn niet voor iedereen in gelijke mate van toepassing. Naast mensen met een mobiele of zelfs kosmopolitische leefstijl, blijven anderen dicht bij huis en meer gericht op de vertrouwde verbanden in de voor hen vertrouwde omgeving (Guest en Wierzbicki 1999; Tuan 1979). In de woorden van Goodhart ontwikkelden mobiele en kosmopolitische *anywheres* ‘draagbare’ identiteiten, terwijl *somewheres* sterk verbonden bleven

met – of gebonden aan – de plek waar ze aardden. Dit verschil in binding ziet hij als verklaring voor het contrast in de houding ten opzichte van globalisering: terwijl de *anywheres* de vruchten plukken van fenomenen zoals Europese eenwording, migratie of multiculturaliteit, ervaren *somewheres* dit vooral als bedreiging (Goodhart 2017).

Mobiele bewonersgroepen ervaren vermoedelijk minder binding met de regio, maar dit hoeft niet te betekenen dat ze meer binding met het land ervaren. Enerzijds is de natie een hoger en verder gelegen schaalniveau dan de regio, waardoor het niveau van de natie mobiele bewoners meer zou kunnen aanspreken, anderzijds wordt de natie al lange tijd ook omarmd door lokaal gerichte bewoners met een lage sociaal-economische status (Tuan 1979). Volgens Mols en Haslam (2008) gaat een lokaal gerichte leefstijl goed samen met een sterke verbondenheid met het nationale niveau, waar de landelijke politiek zich kritisch verhoudt tot globalisering, zoals bijvoorbeeld het geval is in het Verenigd Koninkrijk. Als de landelijke politiek juist positief staat ten opzichte van globalisering, zoals in Nederland, zou de houding van de lokaal gerichte *somewheres* ten opzichte van het land koeler zijn.

In dit hoofdstuk bekijken we de verschillen tussen meer en minder mobiele bevolkingsgroepen, waarbij we ervan uitgaan dat een mobiele leefstijl zich niet alleen kan manifesteren in fysieke dagelijkse verplaatsingen, maar bijvoorbeeld ook in verhuizingen, digitale beweging, loopbaanmobiliteit en het overbruggen van sociale afstanden (zie voor een brede invulling van het begrip mobiliteit Urry 2000). Onder deze noemer belichten we drie persoonskenmerken. Als meest directe indicatie van mobiliteit vergelijken we ten eerste bewoners die zijn geboren en getogen in de regio waar ze wonen met ‘import’, ofwel bewoners die na hun jeugd jaren in de regio zijn komen wonen; de geschiedenis op de woonplek is een veel bepalende factor als het gaat om verbondenheid met deze plek (Lewicka 2011). Ten tweede bekijken we verschillen tussen leeftijdsgroepen. In een aantal opzichten kenmerken de levens van jongvolwassenen zich door meer dynamiek dan die van ouderen, waarbij op hoge leeftijd ook nog de actieradius afneemt (Vermeij 2015). Ten derde onderzoeken we verschillen naar opleidingsniveau. Dat een hoog opleidingsniveau samengaat met een meer mobiele leefstijl, komt onder meer naar voren in de dagelijkse mobiliteit en verhuismobiliteit (Van der Klis et al. 2011; Kooiman et al. 2018), maar komt ook naar voren in waardeoriëntaties en het gemak waarmee mensen culturele verschillen overbruggen (Bauernschuster et al. 2014).

16.3 Gehanteerde methoden en gebruikte gegevens

We benaderen de onderzoeksvragen vanuit zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve onderzoeksmethode. Om de eerste vraag te beantwoorden, gebruiken we focusgroepen; de tweede vraag beantwoorden we aan de hand van de data die speciaal voor dit rapport is verzameld met de DAN-enquête. Voor het beantwoorden van de derde onderzoeksvraag combineren we beide methoden.

Focusgroepen

Zeven focusgroepgesprekken werden gevoerd met bewoners van drie zeer uiteenlopende regio's in Nederland. In het Randland kozen we de kleine gemeenten in de oostelijke mijnstreek in Zuid-Limburg.³ De welgestelde regio het Gooi⁴ ligt weliswaar in Noord-Holland, maar kan wat betreft ligging en bevolkingsdichtheid gerekend worden tot het Middenland, en de stad Rotterdam behoort uiteraard duidelijk tot de Randstad (zie hoofdstuk 18 voor verdere kenmerken van de focusgroepen).

Gedurende de laatste twee weken van mei 2018 werden binnen elke regio twee focusgroepgesprekken gehouden: een met lager- en middelbaar opgeleide bewoners (tot hbo-niveau) en een met hogeropgeleide bewoners (hbo en hoger). In Rotterdam werd nog een derde focusgroep gehouden met uit Limburg afkomstige Rotterdammers. Hoewel de nadruk in dit hoofdstuk ligt op de woonregio, gaf dit derde gesprek enig zicht op de betekenis van de regio waar iemand opgroeit nadat de regio verlaten is, en op mogelijke spanningsvelden tussen de verschillende identiteiten. Een regionale en Nederlandse identiteit kunnen mogelijk pas echt gaan schuren wanneer men in het dagelijks leven wordt geconfronteerd met Nederlanders uit andere regio's, wat bij een verhuizing naar een andere provincie het geval zal zijn. Omdat het hier om slechts één focusgroep gaat, zijn de uitkomsten van deze groep vooral exploratief bedoeld.

Verder streefden we binnen de gespreksgroepen naar een goede spreiding van 'geboren en getogenen' bewoners en 'import'-bewoners (maar wel minimaal vijf jaar wonend in de regio), geslacht en leeftijd. In Rotterdam zorgden we daarnaast voor enige spreiding naar migratieachtergrond en naar wijken in de stad. In de Limburgse groepen waren importbewoners iets ondervertegenwoordigd en oudere deelnemers oververtegenwoordigd, terwijl de groep Limburgse Rotterdammers relatief aan de jonge kant was en voornamelijk uit vrouwen bestond. In de Rotterdamse groepen waren deelnemers met een migratieachtergrond ondervertegenwoordigd. In de twee Gooise groepen was de spreiding naar de drie kenmerken evenredig verdeeld.

De werving van deelnemers aan de focusgroepen vond in april en mei 2018 plaats, en is allereerst uitgevoerd via het panel van I&O Research en bij onvoldoende aanmeldingen via PanelClix. Voor de twee Limburgse groepen is een aanvullende werving uitgevoerd via Flycatcher. Aan de deelnemers is alleen verteld dat ze zouden deelnemen aan een groepsgesprek over regionale identiteit. Het is daarom waarschijnlijk dat deelnemers bovengemiddeld geïnteresseerd waren in het thema van regionale identiteit. Tot slot is voor de groep Limburgse Rotterdammers een kleine aanvullende werving via de sneeuwbal-methode uitgevoerd. Alle deelnemers ontvingen een financiële beloning bij deelname (inclusief reiskostenvergoeding).

Voor de regio Limburg en de Limburgse Rotterdammers is gekozen voor gespreksleiders met een niet-Randstedelijk accent, opdat deelnemers in deze groepen vrijelijk over de Randstad konden praten. Uit eerder onderzoek is bekend dat binnen de Limburgse groepen een eventuele wij-zij-scheidslijn vooral langs de lijn Randstad-niet Randstad loopt (Leerssen 2015; Wijers 2009). Tijdens de gesprekken was er een vrije sfeer om over Nederlanders – vaak Randstedelingen of 'Hollènders' – te praten.

Aan alle deelnemers is verteld dat hun gegevens anoniem zouden worden verwerkt en dat de geluids- en beeldopnamen alleen zouden worden gebruikt voor de verslaglegging. De groeps gesprekken werden geleid aan de hand van een topiclijst en verliepen geanimeerd en respectvol. De meerwaarde van de groeps gesprekken boven individuele gesprekken kwam duidelijk naar boven, doordat het nadenken over identificatie deels ook een groepsproces is: er worden grenzen verkend, men laat ballonnetjes op die door anderen (zachtjes) worden afgeschoten, en men stelt een mening bij door naar anderen te luisteren. In die zin gaven alle groepen gezamenlijk invulling aan een regionale identiteit in verhouding tot een Nederlandse identiteit, zonder dat mensen daarbij dezelfde mening hoefden te verkondigen.

Landelijke enquête en gebruikte variabelen

Terwijl de focusgroepen inzicht geven in ervaringen van en betekenisgeving door bewoners, beogen we met de gegevens uit de DAN-enquête een representatief beeld te geven van hoezeer Nederlanders in verschillende regio's zich verbonden voelen met hun regio en met Nederland. Bij alle statistische analyses werd gebruikgemaakt van een weegfactor (zie hoofdstuk 18).

Centraal in de analyses staan drie variabelen.⁵ Voor de meting van *Nederlandse identiteit* gebruiken we zeven stellingen, die betrekking hebben op de mate van verbondenheid met Nederland en Nederlanders. Het gaat om de items: 'Ik voel me thuis in Nederland', 'Ik voel me verbonden met Nederland', 'Ik hoor in Nederland', 'Ik voel me betrokken bij Nederland', 'Ik voel me verbonden met Nederlanders', 'Ik heb een gevoel van saamhorigheid met Nederlanders' en 'Ik voel me één met Nederlanders'. Afgelezen aan de McDonald's Omega bleek de betrouwbaarheid van deze schaal goed ($\omega = 0,90$).

Bij de meting van de *regionale identiteit* vroegen we deelnemers eerst zelf aan te geven in welke regio ze wonen, met als toelichting dat dit 'een streek, een provincie, of bijvoorbeeld een stad met de omliggende gemeenten' is rond hun woonplaats. Vervolgens legden we zeven stellingen voor over de ervaren verbondenheid met deze regio: 'Deze regio vormt een belangrijk deel van wie ik ben', 'In deze regio voel ik me thuis', 'Ik voel me verbonden met deze regio', 'Als ik aan deze regio denk, voel ik me trots', 'De culturele tradities in deze regio laten me koud', 'Ik voel afstand tot de bewoners van deze regio'. Omdat deze twee laatste items negatief geformuleerd zijn, werden de scores omgedraaid. Ook nu bleek de betrouwbaarheid goed ($\omega = 0,81$).

Als derde variabele meten we de *waargenomen waardering voor de regio*, die een indicatie geeft van de relatieve positie van de regio (in de beleving van bewoners). We gebruiken hiervoor drie stellingen: 'Bewoners van deze regio worden in Nederland serieus genomen', 'Nederlanders hechten veel waarde aan deze regio', 'Veel Nederlanders kijken neer op deze regio', waarvan de laatste werd omgescoord. In dit geval bleek de betrouwbaarheid aan de lage kant ($\omega = 0,62$).

Om een beeld te krijgen van de mate waarin deze variabelen verschillen tussen regio's, berekenden we voor elk van de drie variabelen een intraklassecorrelatie. Een waarde van 1 geeft aan dat verschillen tussen respondenten volledig bestaan uit verschillen tussen pro-

vincies, een waarde van 0 geeft aan dat provinciegenoten niet meer overeenkomen met elkaar dan met Nederlanders in het algemeen en de provincie dus geen rol speelt. De intraklassecorrelatie bleek zeer laag voor Nederlandse identiteit (0,00), iets hoger voor regionale identiteit (0,06) en substantieel voor de ervaren waardering voor de regio (0,21). De scores per item zijn voor de afzonderlijke provincies opgenomen in de bijlage bij dit hoofdstuk (te vinden op www.scp.nl bij deze titel). Daar zijn ook de multivariate analyses gerapporteerd waarnaar in de tekst wordt verwezen. Let wel: vooral items over de waargenomen waardering voor de regio werden regelmatig opengelaten of ingevuld met 'weet niet': 18% van de respondenten (onder wie relatief veel lager- en middelbaar opgeleiden en bewoners die zich weinig verbonden voelen met hun regio) had op twee of drie van die drie items geen geldige waarde anders dan 'weet niet' ingevuld. Omdat de multivariate analyses werden uitgevoerd op dat deel van de respondenten waarvoor de belangrijkste variabelen berekend kon worden, is het aantal respondenten bij de multivariate analyses lager dan bij de gemiddelden en kunnen verschillen optreden tussen uitkomsten.

16.4 Beelden van en verbondenheid met Limburg, het Gooi en Rotterdam

In deze paragraaf kijken we naar de eerste onderzoeksvraag: welke beelden hebben bewoners van de regio (of stad) waar ze wonen en hoe ervaren ze hun verbondenheid met de regio (of stad)? Binnen elke gespreksgroep is gestart met de vraag of men een beeld heeft bij een regionale identiteit en zo ja, wat men dan typisch Limburgs, Goois of Rotterdams vindt. Deze beelden werden in steekwoorden op een flip-over opgeschreven. Naast de eigen beelden waren we ook benieuwd naar vooronderstelde beelden over de regio van buitenstaanders. Verder vroegen we of men zich verbonden voelde met de eigen regio, met daaraan gekoppeld de vraag wie er in hun optiek bij hoort (en wie niet).

Beelden van de regio

Zoals gezegd, kunnen regio's worden gezien als sociale constructies. In de gesprekken waren we getuige van dit constructieproces. In alle groepen komen zowel de stereotiepe, *top of mind* beelden langs (resp. carnaval, Gooise kak en 'niet lullen maar poetsen'), als genuanceerde discussies over wat een regionale identiteit eigenlijk is. Sommigen vonden dat een identiteit iets unieks moet zijn voor de regio, iets wat elders in Nederland niet bestaat, terwijl anderen vonden dat dat niet zo strikt opgevat hoeft te worden, zolang het maar als typerend voor de regio wordt ervaren (zie ook Wijers 2009). Verder benoemt men dat een identiteit aan ontwikkeling onderhevig is, zowel vergeleken met verder terug in de tijd (de geschiedenis van de streek in negentiende eeuw, het mijnverleden) als wat meer recentelijk (toegenomen mobiliteit en individualisering). Tot slot vindt binnen elke groep ook de discussie plaats of er wel zoiets als een regionale identiteit bestaat, of dat de regio te uiteenlopend van karakter is om binnen één identiteit te passen. Men betwist geregeld elkaars beelden van een regionale identiteit of zet er vraagtekens bij. Binnen elke groep vindt een soort onderhandeling plaats over wat wel en niet bij een identiteit hoort, waarbij

ingebrachte termen bijna worden geproefd: is het eerder ‘direct’ of ‘lomp’, of toch meer ‘onbehouwen’?

In de Limburgse en Rotterdamse groepen richt het gesprek zich spontaan op de omgangsvormen en de ‘persoonlijkheid’ van de regiobewoners. In de Limburgse groepen omschrijven Limburgers onder meer als bescheiden, gemoedelijker, honkvast en zich (onterecht) de mindere voelend. ‘De ander’ wordt vaak als ijkpunt gebruikt om te bepalen of men in de regio anders is dan elders (Cornips en Knotter 2016; Leerssen 2009). Voor de Limburgse groepen is dat vaak de ‘Hollènder’, ook wel de Randstedeling, westerling of soms ‘alles boven de rivieren’ genoemd. Vooral het mijnverleden en de hiërarchie tussen de gewone Limburgers onder de grond (in de mijnbouw dus) en de Hollènders met de ‘sjieke baantjes’ boven de grond, is bij sommigen van generatie op generatie doorgegeven en heeft voor wrevel gezorgd (zie ook Luyten 2018; Nissen 2009). Een ander aspect is het indirecte van Limburgers: ‘De Limburger die windt er doekjes om’ [LiHo: 1].⁶ Dit wordt deels als diplomatie of het verzachten van de boodschap geduid, maar door sommigen ook als achterbaks, omdat er achter de rug om van mensen wel degelijk wordt gepraat. Gevraagd naar wat niet typisch is, spiegelt men meteen terug: het ‘directe’, lompe of beledigende, wat men eerder met ‘Hollènders’ associeert.

Als iets typisch niet Limburgs is, dan zou het ‘beledigen’ moeten zijn. Waar je als Limburger zegt van: jongens, hé, ik kan je niet in het gezicht zeggen van: wat heb je een afschuwelijke bril op, dan zeg je van: hmm ja, aparte bril.

[LiHo: 6]

Rotterdam blijkt de antithese van Limburg op dit vlak: in elk van de drie Rotterdamse groepen wordt het directe als eerste genoemd. Andere typische kenmerken zijn de ‘niet lullen maar poetsen’-mentaliteit, de eerlijke en open houding en het pragmatische karakter van de Rotterdammer, het multiculturele karakter van de stad, het verzinnen van eigen woorden voor van alles en nog wat – de Koopgoot (de Beurstraverse), de Zwaan (de Erasmusbrug), een holletje (helling) – en het grove taalgebruik (muil, tyfus, klets voor je kanis krijgen, enz.). Omgekeerd benoemt men opscheppen (‘poeha’), rust in de stad en beroemde stedelijke lekkernijen zoals Bossche bollen of Haagse hopjes (de vermaarde Rotterdamse ‘Kapsalon’ daargelaten) als niet-typisch Rotterdams. Opvallend vaak wordt Amsterdam – of ‘ozo’ – als contrast opgevoerd, wat men desgevraagd koppelt aan de eeuwenoude rivaliteit tussen een hoofdstad en tweede stad van het land.

Terwijl men in Limburg en Rotterdam rap van wal steekt met het benoemen van beelden van de eigen regio, is men in het Gooi aarzelender en zet men ook meer vraagtekens bij het bestaan van een ‘Gooise identiteit’. Zoals één iemand meteen bij de start zegt:

8: *Ik zal eerlijk vertellen dat ik daar nog nooit van gehoord had.*

G: *Van Gooise identiteit?*

8: *Nee! [Niet van] die benaming. Ik dacht echt van: wat bedoelen ze daarmee?* [GoLo]

In het Gooi wordt – meer dan in de andere regio’s – benadrukt dat er niet echt één duidelijke identiteit is, maar meer een verscheidenheid aan lokale identiteiten, die samenhangen

met de geschiedenis van verschillende plaatsen in het Gooi. Dat er onder meer kunstenaarskoloniën zijn, boeren, oud geld, erfgooiers⁷, maar ook veel ‘gewone mensen’.

In het Gooi heb je gewoon inderdaad de elite, maar ook heel veel mensen die gewoon, nou ja, vooral gewoon zijn.

[GoHo: 1]

Als men typische kenmerken voor het Gooi als geheel benoemt, dan spreken vooral de mooie natuur, de centrale ligging en de welvaart van het gebied tot de verbeelding. De Gooise R, ‘kouwe kak’ en de arrogantie komen weliswaar aan bod in de gesprekken, maar deze kenmerken worden vooral toegeschreven aan anderen. Men maakt binnen de Gooiers zowel een onderscheid tussen de ‘gewone’ Gooiers en de rijke Gooiers, als tussen oud en nieuw geld binnen de laatstgenoemde groep, waarbij het typische beeld betrekking heeft op nieuw geld. Veel deelnemers profileren zich nadrukkelijk als niet-typisch Goois.

Sorry dat er zo weinig uitkomt van die typische Gooise mensen, dat komt omdat er volgens mij niemand... [kijkt rond]. We wonen allemaal wel in het Gooi, maar er is niemand waarvan je zegt: nou, dat is zo’n typische Gooier met die ‘R’ en die rode broek aan.

[GoLo: 7]

Deelnemers vertellen wel smeulige verhalen over de kasten van huizen, rondjes rijden in dure auto’s langs de terrassen om gezien te worden, en dat er zelfs een placemat in omloop was om dure auto’s vanaf het terras te kunnen aanvinken. Tegenover de welvaart van de regio zetten sommigen echter ook verhalen over armoede in bepaalde wijken en over eenzaamheid van bewoners die afgeschermd achter hoge hekken leven.

‘Ik denk toch dat ze denken dat we een beetje dommer zijn’

Ondanks de verschillen in zelfbeelden tussen regio’s is de grote overeenkomst bij een gepercipieerd ‘anderbeeld’ van de regio dat men in iedere regio overwegend denkt dat buitenstaanders een negatief beeld over hun regio hebben. Tussen de drie regio’s zien we een gradatie in ernst van negatieve beelden: aan de ene kant beelden waaronder men in de regio gebukt kan gaan (Limburg), tot aan de andere kant de meer onschuldig aanvoelende plaagstootjes (Rotterdam).

In de Limburgse groepen hopen sommigen dat het beeld over de regio genuanceerd is en hoort men van buitenstaanders vaak dat het fijn wonen is in Limburg, maar men denkt vooral dat anderen denken dat Limburgers dom of ‘stomme boeren’ zijn.

En als je de Hollanders hoort praten over de Limburgers, dat is net alsof het een paar stomme boeren allemaal zijn, bij wijze van spreken soms. En als iemand Limburgs op de radio zit te kletsen, dan doen ze dat zo apart vertraagd na dat het bijna lachwekkend is. Het is net of de ene populatie de andere populatie een beetje naar onder wil halen.

[LiHo: 6]

Het neerkijken op Limburgers is volgens sommigen echter afgenomen, evenals het Calimero-complex dat Limburgers hieraan hebben overgehouden, maar dat krijgt niet van

iedereen bijval. Sommigen denken dat Limburgers zich nog steeds minder voelen ten opzichte van de Randstad. Ook oppert men dat anderen denken dat ze er maar een beetje bij hangen: Limburg als de blindedarm van Nederland.

In de Gooise groepen denkt men vooral dat anderen het Gooi zien als een ‘rijke mensen’-enclave, met vn’ers en alle andere bekende ingrediënten.

5: *En de buitenwereld kijkt nogal vreemd naar het Gooi. Als je zegt: ik woon in het Gooi, dan ja, dan krijg je gelijk een stempel.*

G: *En wat voor stempel?*

3: *...bekende Nederlanders. En wij zijn echte gewone Gooiers. Die bekende Nederlanders zijn bijna allemaal import. [...]*

5: *Blabla...*

1: *Ja, kakkueus.*

9: *En qua geld.*

10: *Gooise matras.*

9: *Gooise R.*

[GoHo]

Dit gepercipieerde beeld van buitenstaanders overlapt deels met het hiervoor al geschetste zelfbeeld van het Gooi, maar daar gaf men al aan dat dit negatieve beeld slechts een deel van het gehele plaatje vormt en vooral van toepassing is op de rijke import.

Volgens de Rotterdamse groepen denken anderen vooral dat Rotterdammers taalbarbaren zijn met hun ge-‘ja joh’, ‘het kost duur’ en overal een ‘t’ achter zetten. Rotterdam werd in hun optiek in het verleden vaak als ‘Tokkiestad’ gezien, in verband met Feyenoord-hooligans, of als ‘grauwe grijsheid’, omwille van de slechte staat van woningen en het weinige groen, maar nu is de stad aantrekkelijker geworden en zelfs trendy. Sommige gespreksdeelnemers denken dat anderen vinden dat Rotterdammers een grote mond hebben en arrogant zijn, maar dat laatste wordt ook betwist. In Rotterdam lijkt men het minst last te hebben van dit anderbeeld.

‘Dat is een gevoel, dat kan ik niet uitleggen’

Hoe ervaren bewoners vervolgens de verbondenheid met de regio? Het staat voorop dat bijna iedereen zich verbonden voelt met hun regio of stad, zowel degenen die er geboren en getogen zijn als de import. Deze verbondenheid manifesteert zich vervolgens op vier manieren, die deels overlappen. Ten eerste laat verbondenheid zich voor verschillende mensen niet makkelijk in woorden uitdrukken en is het vooral een algemeen gevoel (zie ook Wagemakers 2017).

Ik voel me wel Limburger, maar als je me vraagt van waarom, ik weet het niet.

[LiHo: 6]

- G: En waarom voel je je verbonden met Limburg? [...]
- 3: Waarom... [...] Dat is moeilijk, dat is wat die mevrouw ook zegt, dat is een gevoel. Dat is gewoon een gevoel, dat moet je hebben op een bepaald ogenblik.
- [LiHo]

Ten tweede heeft verbondenheid te maken met een specifiek gevoel, zoals het zich thuis voelen in de regio of stad, of een zekere vertrouwdheid. Ook dit komt in alle regio's naar voren.

Een soort thuisgevoel. Als ik gewoon in [plaats] ben, dan is dat thuis, dat is bekend. Het gebied waar je eigenlijk, ja, je hele leven al gewoond hebt en dat geeft ook iets vertrouwds. Iets vertrouwds, je weet wat je verwachten kunt.

[LiHo: 2]

Ik ben opgegroeid in Hoogvliet [gemeente Rotterdam] [...] en Hoogvliet, echt, als je er niet geboren bent, heb je er niks te zoeken... [...] Er is helemaal niks. Alleen op een of andere manier voelt het toch heel vertrouwd.

[RoLo: 7]

Interessant is dat – hoewel de verbondenheid met Limburg ook bij de groep Limburgse Rotterdammers grotendeels aanwezig is – deze groep minder verbinding met de herkomstregio voelt dan de twee Limburgse groepen. Voor hen is Rotterdam hun nieuwe thuis; Limburg vertegenwoordigt vooral de link met de familie. De zwakkere verbinding met Limburg is trouwens niet alleen een gevolg van het vertrek, maar was hier ook regelmatig een oorzaak van. Deze groep heeft Limburg bewust verlaten voor studie, werk of liefde en sommigen vertellen dat ze Limburg te beklemmend vonden en zich in Rotterdam meer thuis voelen.

Ten derde koppelt men een gevoel van verbondenheid aan regionale symbolen zoals instituties, de natuur, of zelfs de vermeende lelijkheid van een plek, wat met een zekere trots gepaard kan gaan. In Rotterdam zorgen onder meer de Erasmusbrug, de haven en Diergaard Blijdorp voor het voelen van verbinding met de stad, en daarnaast ook het directe, multiculturele en open karakter van de stad.

Als ik op vakantie geweest ben, waar dan ook, zo gauw dat ik de skyline zie of het op de borden zie staan, denk ik: yes, daar zijn we weer!. En ik kan het verder niet uitleggen, gewoon een gevoel.

[RoLo: 2]

5: *Ik denk dat Rotterdam, in mijn optiek, de enige stad is waar de mensen zeggen van: het is een rotstad, maar het is mijn rotstad. En dat ze heel, heel trots zijn. En zich niet verheven voelen boven misschien, maar meer van: ja, ik ben wel trots.*

G: *Ja. En waar komt dat... Waar komt die 'rotstad' dan vandaan?*

- 5: *Naja, mensen zijn heel erg geneigd om af te geven op Rotterdam. Ja, dat het een industrie[stad] is en dat het geen leuk centrum heeft en zo. En dat is misschien wel zo, maar het is wel gewoon iets waar je wel trots op bent, waar je wel voor staat.*

[RoHo: 5]

Eenzelfde trots is in de Limburgse groepen voelbaar, op Limburg in het algemeen en op bijvoorbeeld tradities zoals de schutterijen en braderieën in het bijzonder. Verder noemen verschillende deelnemers dat verbondenheid met Limburg samenhangt met de rust die men in de regio ervaart. In het Gooi zijn het vooral de eerdergenoemde mooie huizen, de natuur en centrale ligging die maken dat men zich verbonden en trots voelt.

Ten vierde verwijst men naar verbondenheid in de zin van een meer functionele gebondenheid, zoals de partner of familie die in de regio woont, het sociale netwerk, het werk en aanwezigheid van voorzieningen. Vooral in een van de Gooise groepen wordt verbinding geduid in deze termen.

- 6: *Nou, ik ben verbonden vanwege dat mijn dochter en mijn kleinkinderen hier wonen. Anders denk ik dat... Kijk, mijn vrouw moet nog tot eind dit jaar werken en dan heeft ze ook AOW. Ik denk dat we dan misschien wel het Gooi uit getrokken waren, maar...*

G: *Als je kinderen of je kleinkinderen hier niet zaten...*

- 6: *Maar mijn kinderen wonen ook in huis, en mijn kleinkinderen, en een vaste dag in de week passen we altijd op en dan, ja, dan ga je niet zo gauw zeggen van: nou, we smeren 'm.*

[GoLo]

Wie hoort erbij?

Het nadenken over identiteit is ook verbonden aan vragen over wie erbij hoort. Door te definiëren wie tot een bepaalde regio of land behoort, zegt men ook iets over wie er niet toe behoort (Nissen 2009; Wijers 2009). De vraag wie erbij hoort, kan zowel inclusief worden ingevuld – iedereen die in de regio of stad woont, hoort er dan bij – als meer exclusief: wie hoort er nou écht bij, wie is een ‘typische’ Rotterdammer, Limburger of Gooier?

We hebben de vraag in de focusgroepen iets smaller gesteld, namelijk in hoeverre degenen die later in de regio zijn komen wonen er in hun optiek bij horen. In bijna alle groepen wordt allereerst opgemerkt dat ‘erbij horen’ actie van iemand zelf vergt: je moet er zelf op uit, openstaan voor de (bewoners van de) stad of regio en een bijdrage leveren.⁸ Vervolgens komen verschillende criteria aan de orde die maken dat men er al dan niet bij hoort, zoals het geworteld zijn in de regio, de taal spreken, deelnemen aan het verenigingsleven en niet te veel afwijken van wat als de norm wordt gezien. De hoeveelheid criteria waaraan nieuwkomers moeten voldoen en de mate van overeenstemming over eventuele criteria verschilt per regio.

In Rotterdam zijn er weinig eisen: iedereen die er woont, hoort er in grote lijnen bij, zowel geboren en getogen Rotterdammers als nieuwkomers. Men hoeft er geen diepe wortels te hebben en het maakt ook niet uit hoe men eruitziet. Die inclusieve identiteit wordt ook regelmatig actief uitgedragen, zoals in het bekende Rotterdamse blad *Gers! Magazine* (2018),

waar de editorial kopte met ‘Rotterdam is de stad van iedereen’. Het komt ook overeen met het gemeentebeleid; in het ‘Actieprogramma Integratie en Samenleven 2019-2022’ van de Gemeente Rotterdam (2018) wordt inclusiviteit van alle Rotterdammers benadrukt. Het is volgens de gespreksdeelnemers altijd al een stad van komen en gaan van verschillende culturen geweest, wat een zekere openheid naar anderen met zich meebrengt. Toch noemden sommigen ook voorbeelden uit hun naaste omgeving van uitsluiting op basis van geaardheid of etnische achtergrond, waardoor men zich er minder bij voelt horen. In Limburg mondt de vraag of nieuwkomers erbij horen uit in pogingen om verschillende criteria te benoemen en evenzo talrijke tegenwerpingen waarom dat toch genuanceerder ligt. Hoewel in deze regio de meeste criteria worden geopperd – de taal spreken, actief zijn in het verenigingsleven, niet te veel afwijken van wat als ‘normaal’ wordt beschouwd – worstelt men er tegelijkertijd ook mee. Tegenover criteria zoals het spreken van de Limburgse taal of actief meedoen aan het verenigingsleven, staan tegenvoorbeelden van jonge en import-Limburgers die geen dialect spreken en van geboren en getogen Limburgers die niet in de gemeenschap actief zijn en er toch ook bij horen. Maar je een beetje mengen in het sociale leven vindt men toch wel van belang. Ter illustratie verwijst men naar Poolse en Italiaanse mijnwerkers die zich bij de fanfare of het zangkoor aansloten en op die manier, in de optiek van de deelnemers, naadloos integreerden in de gemeenschap. Een in Amsterdam geboren Limburger vertelt echter hoe moeilijk ze het in het verleden heeft gehad om erbij te horen, zelfs toen ze het verenigingsleven in dook, omdat ze steevast als de ‘Hollènder’ werd gezien. Haar algemene indruk is dat mensen van buiten de provincie niet warm onthaald worden in Limburg.⁹ Hiertegenover staat het verhaal van een andere ‘Hollènder’, die zich juist heel welkom voelde. De rest van de groep oppert vervolgens lachend of er misschien niet achter zijn rug om over hem wordt gepraat. Een van de focusgroepen denkt dat het vooral voor niet-westerse migranten lastig is om erbij te horen in Limburg, omdat deze meer gericht zouden zijn op de eigen cultuur.

De groep Limburgse Rotterdammers is uitgesprokener dan de Limburgse groepen van mening dat het voor nieuwkomers in het algemeen niet eenvoudig is om er in Limburg bij te horen. Men koppelt dat aan het idee dat in Limburg in algemene zin niet makkelijk wordt geaccepteerd wat anders is; een zekere angst voor het onbekende kan dan zowel betrekking hebben op (niet-westerse) importbewoners als op een lokale bewoner met roze haar of tattoos.

Tot slot staat men in het Gooi wat betreft aantal criteria tussen Limburg en Rotterdam in, maar ook hier zijn (net als in Limburg) de meningen verdeeld over wat maakt dat iemand erbij hoort. Sommigen denken dat men er niet per se diepe wortels hoeft te hebben, omdat er in het Gooi al zoveel import is; anderen vertellen over hun moeite om ertussen te komen in bepaalde gemeenschappen. Daarbij speelt dan niet zozeer een exclusieve Gooise identiteit een rol, als wel de eerdergenoemde exclusieve subregionale identiteiten. Een deelneemster vertelt dat ze op school in Naarden-Vesting door andere ouders compleet genegeerd werd, omdat ze van buiten de Vesting was. Verder hebben sommigen het idee dat vooral migranten¹⁰ vanwege ‘cultuurverschillen’ [GoHo: 3] moeite hebben om in het Gooi erbij te horen. Over het erbij horen van migranten valt in de gesprekken op dat men

dit zowel in het Gooi als in Limburg vooral bij migranten zelf neerlegt: past men zich aan aan de omgeving?

Als we de bevindingen met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag op een rijtje zetten, dan valt op dat deelnemers in de Limburgse en Rotterdamse groepen rijkgeschakeerde beelden schetsen van hun regio of stad, waarmee ze zich veelal sterk verbonden voelen. In het Gooi is eerder sprake van verschillende lokale identiteiten dan van een overkoepelende regionale identiteit. In de Gooise groepen kent men wel het stereotiepe beeld van buitenstaanders over de regio, maar herkent men zich daar zelf niet in. Vooral in Limburg denkt men dat anderen hun regio overwegend negatief zien en kan men zich – in tegenstelling tot het Gooi en Rotterdam – hierom soms nog wel de mindere voelen. Bewoners van Limburg en Rotterdam omschrijven hun regio vooral in termen van omgangsvormen en persoonlijkheidstypes, terwijl in het Gooi eerder de natuur, ligging en welvaart beeldbepalend zijn. Tot slot wordt een Rotterdamse identiteit het meest inclusief ingevuld: je bent gewoon een Rotterdammer als je er woont. Erbij horen in Limburg en – in mindere mate – het Gooi kan echter voor nieuwkomers een iets exclusievere aangelegenheid zijn en geopperde criteria leveren ook meer discussie op in beide regio's. Men kan er dan tegenaan botsen dat men geacht wordt de taal te spreken, actief te zijn in het sociale leven, of geboren en getogen te zijn in een specifieke plaats in de regio.

16.5 Mate van verbondenheid met de regio en met Nederland

In deze paragraaf kijken we naar de *mate* waarin Nederlanders zich verbonden voelen met hun regio (of stad) ten opzichte van de mate waarin ze zich verbonden voelen met Nederland (onderzoeksvraag 2). Hierbij gaan we ook op zoek naar verschillen tussen bevolkingsgroepen en regio's.

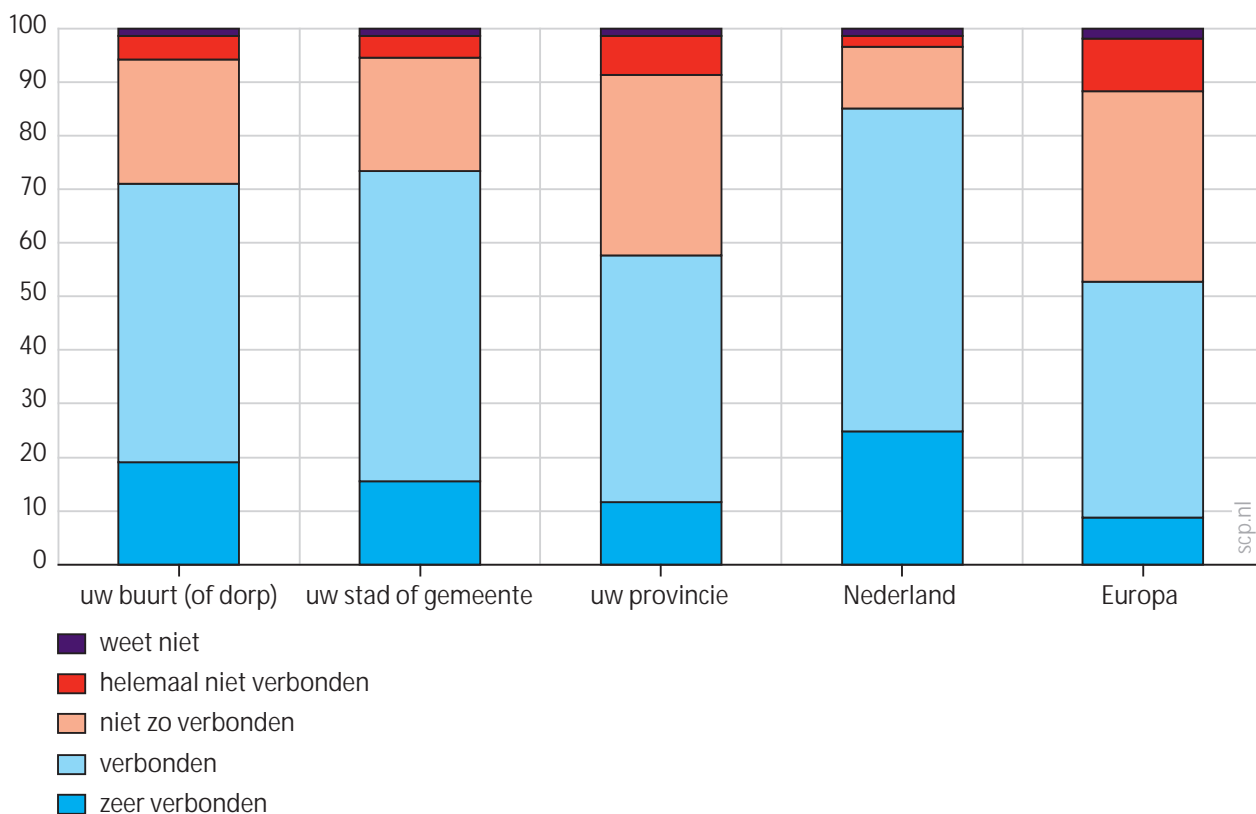
Toch meer verbonden met de regio dan met het land

Internationaal onderzoek laat zien dat in veel landen de gemiddelde bewoner zich meer verbonden voelt met het nationale niveau dan met het niveau van provincies (Antonsich en Holland 2014; Laczko 2005) en ook dat – globalisering en schaalvergroting ten spijt – zich hierin geen merkbare ontwikkelingen voordoen (Antonsich en Holland 2014). In navolging van deze studies vroegen we respondenten de mate aan te geven waarin ze zich verbonden voelen met verschillende schaalniveaus. Ook hieruit blijkt dat de gemiddelde Nederlander zich het meest verbonden voelt met het nationale niveau (85% voelt zich hiermee (zeer) verbonden), gevolgd door de stad of gemeente (73%), de buurt (71%) en pas daarna door de provincie (58%) en Europa (53%) (figuur 16.1).

Figuur 16.1

Ervaren verbondenheid met vijf schaalniveaus (in procenten)^a

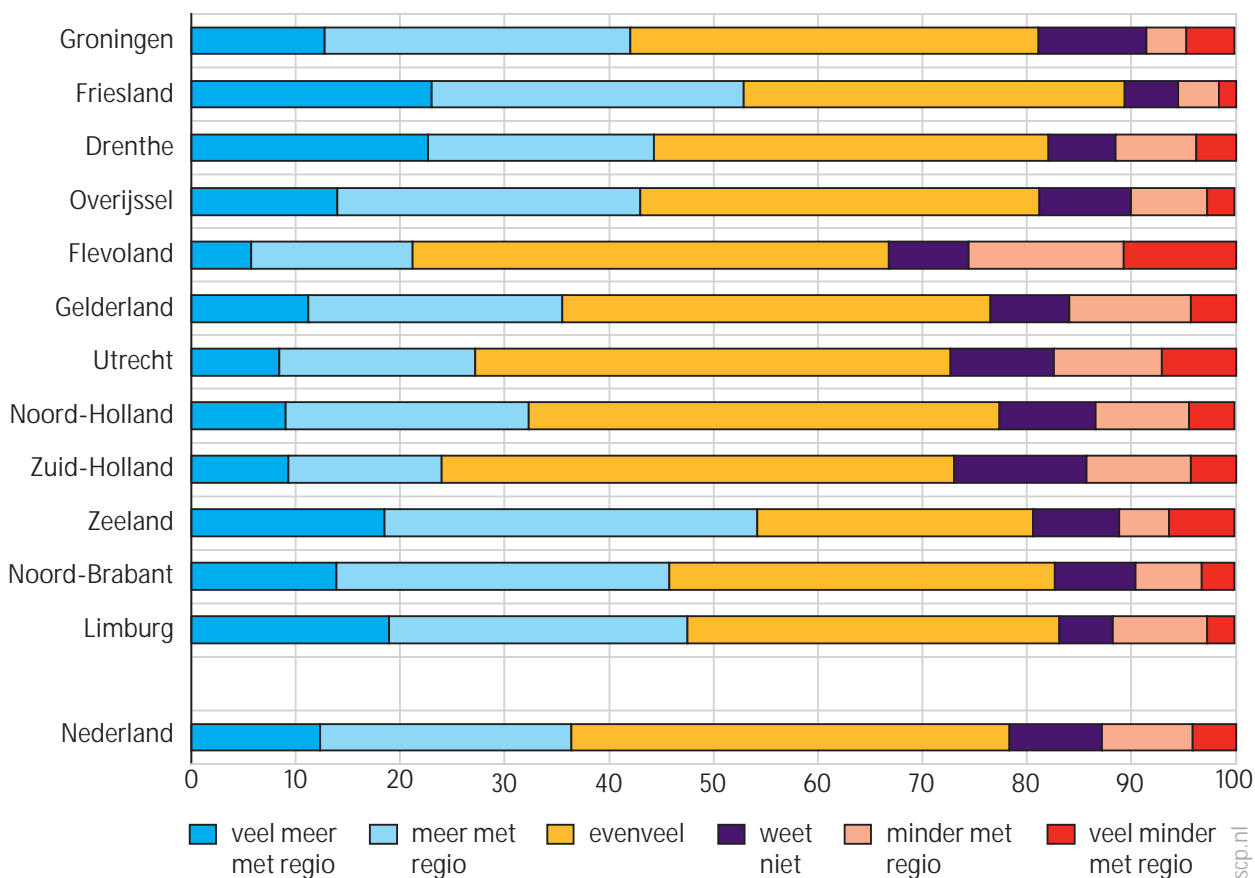
a De vraag luidde: 'In welke mate voelt u zich verbonden met...', waarna achtereenvolgens naar de vijf schaalniveaus werd gevraagd (n = 5106).

Bron: SCP, DAN'18

Echter, wanneer respondenten werd gevraagd een keuze te maken tussen 'de regio waar u momenteel woont' en 'Nederland' is het beeld anders: ruim een derde deel (36%) van de Nederlanders voelt zich 'meer' of 'veel meer verbonden' met de regio en niet meer dan 13% (veel) meer met Nederland (figuur 16.2). Mogelijk zijn de enigszins paradoxale bevindingen te begrijpen vanuit het verschil tussen wat respondenten verstaan onder 'provincie' en 'regio': terwijl provincies groot zijn en uiteenlopende gebieden omvatten, kan het woord 'regio' naar eigen inzicht worden ingevuld met het voor respondenten meest relevante gebied. Een andere mogelijke verklaring is dat de vragen verschillend geïnterpreteerd worden. Het afzonderlijk bevragen van de schaalniveaus nodigde misschien uit tot een feitelijke en neutrale zelfcategorisatie, waarbij het Nederlanderschap voor zich spreekt voor wie een Nederlands paspoort heeft. Gevraagd worden naar een onderlinge vergelijking dwingt mogelijk tot een meer gevoelsmatige keuze, die kennelijk toch vaak in het voordeel van de regio uitpakt. Dit is vooral zo in de Randlandprovincies en juist minder in Flevoland, Zuid-Holland en Utrecht.

Figuur 16.2

Ervaren verbondenheid met de regio waar iemand woont en met Nederland (procenten)^a

a De vraag luidde: ‘Als u de regio waar u momenteel woont met Nederland vergelijkt, waar voelt u zich dan meer mee verbonden?’ De vijf antwoordopties varieerden van ‘ik voel me veel meer verbonden met de regio dan met Nederland’ tot ‘ik voel me veel minder verbonden met de regio dan met Nederland’ en een zesde optie ‘ik weet het niet’ (n = 5105).

Bron: SCP, DAN’18

Laagopgeleiden niet méér verbonden met de regio

Hoewel de zojuist gebruikte items geschikt zijn voor onderlinge vergelijking tussen schaalniveaus, zijn ze in andere opzichten beperkt. In het vervolg van dit hoofdstuk maken we daarom gebruik van samengestelde scores (zie § 16.3).

Zoals aangeven in paragraaf 16.2 zouden mobiele bewoners minder regionale binding kunnen ervaren dan minder mobiele bewoners, waarbij we mensen die als volwassene naar een nieuwe regio verhuisden, jongere bevolkingsgroepen en hogeropgeleiden beschouwen als groepen die relatief mobiel zijn. Wat betreft de binding met Nederland hadden we geen duidelijke verwachtingen.

Tabel 16.1

Regionale identiteit en Nederlandse identiteit (gemiddelden)

	regionale identiteit ^a	Nederlandse identiteit ^a
geboren en getogen (ref.)	7,0	7,5
import in regio ^b	5,9*	7,4*
16-29 jaar (ref.)	6,1	7,2
30-54 jaar	6,6*	7,4*
55-74 jaar	6,7*	7,5*
≥ 75 jaar	6,5*	7,8*
basisonderwijs/vmbo (ref.)	6,6	7,3
havo/vwo/mbo	6,5	7,5*
hbo/wo	6,5	7,5*
Nederland	6,5	7,4

a De laagst mogelijke waarde is 0, de hoogst mogelijke waarde is 10. Zie § 16.3 voor samenstelling beide variabelen.

b Nadat respondenten enkele vragen hadden beantwoord over de regio waar ze wonen, werd hun de vraag gesteld: 'Bent u in de regio opgegroeid waar u momenteel woont?', die zij met 'ja' of 'nee' konden beantwoorden.

* Wijkt significant af van referentiecategorie ($p < 0,05$, t-test, tweezijdig).

Bron: SCP, DAN'18

Ten eerste voelen bewoners die verhuisden naar de regio waar ze nu wonen zich, zoals verwacht, minder verbonden met de regio dan bewoners die daar opgroeiden (tabel 16.1). Ze voelen zich ook iets minder verbonden met Nederland. Ten tweede bevestigen de gemiddelden dat ouderen zich meer verbonden voelen met de regio dan jongeren, en dat doen ze ook met Nederland. Het is op basis van deze analyse niet duidelijk in hoeverre deze verschillen te maken hebben met de levensloop of dat verschillen tussen generaties een rol spelen. Wat betreft het opleidingsniveau, tot slot, blijken geen verschillen in de mate waarin Nederlanders regionale identiteit ervaren. Dit is in tegenstelling tot onze verwachtingen en eerdere bevindingen (Antonsich en Holland 2014). Nederlanders met een hoog of een gemiddeld opleidingsniveau voelen zich iets meer verbonden met Nederland dan lageropgeleiden.

In alle provincies even verbonden met Nederland

Eerder kwam al naar voren dat vooral Randlandbewoners zich meer verbonden voelen met de regio dan met Nederland. Als we de ervaren verbinding met de regio en met Nederland afzonderlijk bekijken, zien we dat in geen van de provincies bewoners zich duidelijk meer of minder met Nederland verbonden voelen dan de gemiddelde Nederlander (zie tabel B16.1 in de bijlage, te vinden op www.scp.nl).

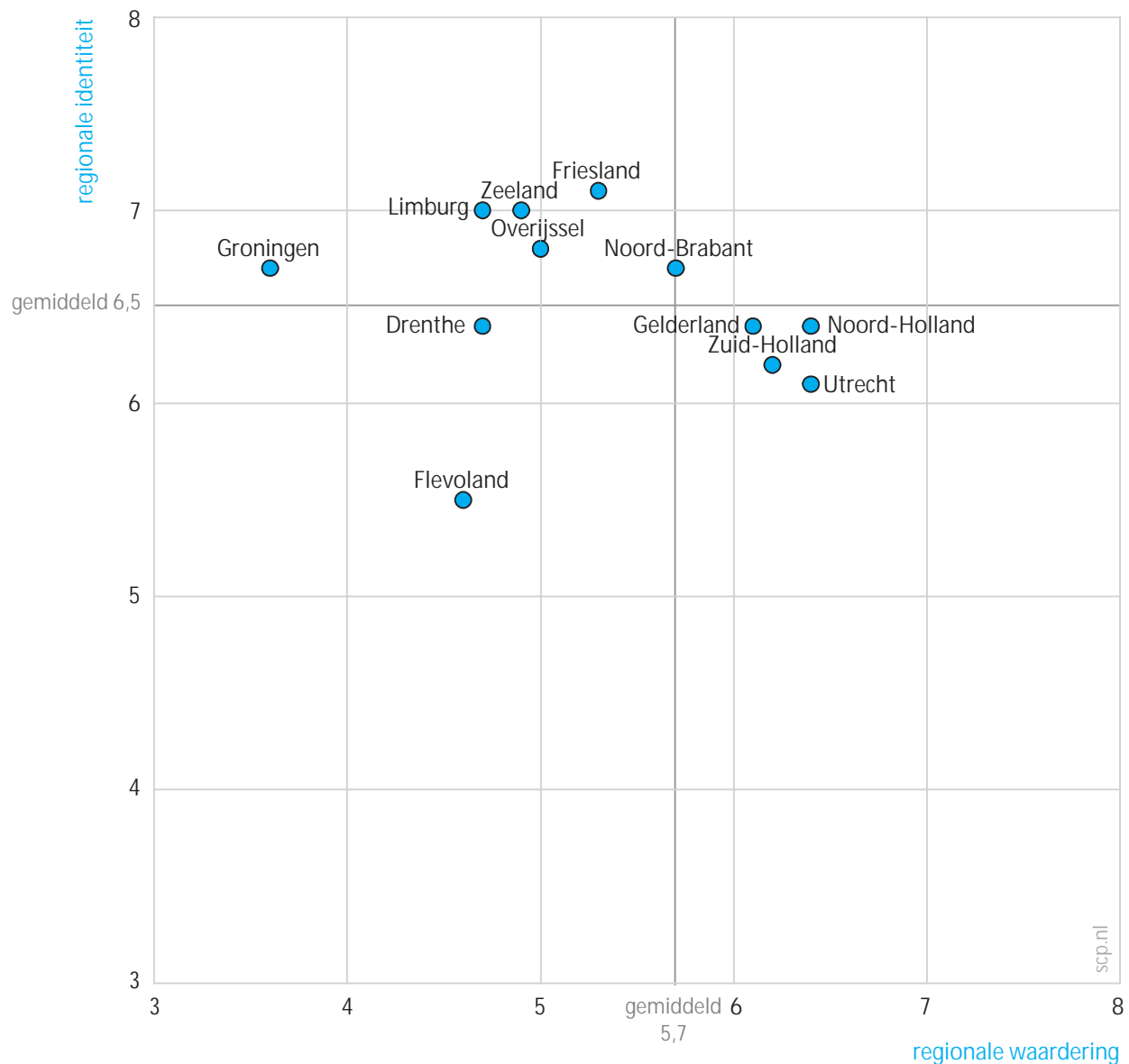
Verschillen tussen provincies zijn er wel als we kijken naar de regionale identiteit en vooral als we kijken naar de waardering die bewoners in Nederland ervaren voor hun regio (figuur 16.3). Bewoners van de Randstadprovincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht voelen zich relatief weinig verbonden met hun regio, maar ervaren wel veel waardering van andere Nederlanders voor hun regio. In de provincies van het Randland is het omgekeerd: bewoners voelen zich er relatief sterk met hun regio verbonden, maar voelen zich minder gewaardeerd dan gemiddeld. Overigens wijkt onder Friezen en Zeeuwen het verschil in gevoelde waardering niet significant af van de gemiddelde Nederlander. Groningers voelen zich juist opvallend weinig gewaardeerd, waarvoor de gebeurtenissen rond de gasboringen een plausibele verklaring bieden. De provincies van het Middenland nemen een middenpositie in, met uitzondering van Flevoland. Bewoners van deze jongste provincie van Nederland ervaren weinig binding met én weinig waardering voor hun regio. Om een indruk te geven van de orde van grootte van de verschillen: in Groningen voelt 74% van de bewoners zich trots bij de gedachte aan de eigen regio; in Zuid-Holland is dit 60% en in Flevoland maar 50%. Tegelijkertijd is 64% van de Groningers van mening dat Nederlanders neerkijken op hun regio. In Flevoland is dit 53%; in Zuid-Holland maar 13% (zie tabel B16.1 in de bijlage bij dit hoofdstuk).

Op basis van het voorafgaande luidt het antwoord op onderzoeksvraag 2 dat weliswaar de overgrote meerderheid van de Nederlanders zich verbonden voelt met Nederland, iets wat niet geldt voor de provincie, maar dat wanneer men moeten kiezen en zelf invulling kan geven aan het begrip 'regio', Nederland meestal niet de voorkeur krijgt. De grootste groep voelt zich met beide evenzeer verbonden, maar ruim een derde deel voelt zich meer verbonden met hun regio. Dit laatste is vooral het geval aan de randen van het land, waar Nederlanders zich weliswaar niet minder verbonden voelen met Nederland, maar wel meer met hun regio.

Zoals in paragraaf 16.2 werd aangegeven, kan een lage relatieve positie van een regio een voedingsbodem zijn voor reactieve identificatie met de regio en disidentificatie met het overkoepelende land. Zo op het oog, als we provincies vergelijken, gaat vooral aan de randen van Nederland een lage ervaren waardering samen met een sterke regionale identiteit, maar of deze relatief sterke regionale identificatie inderdaad voortkomt uit de als laag ervaren waardering is hiermee niet aangetoond. In paragraaf 16.7 onderzoeken we nader in hoeverre sprake is van reactieve (dis)identificatie.

Figuur 16.3

Provincies, naar ervaren waardering voor hun regio (x-as) en verbondenheid met hun regio (y-as)

- a De laagst mogelijke waarde is 0, de hoogst mogelijke waarde is 10. Zie § 16.3 voor samenstelling beide variabelen.

Bron: SCP, DAN'18

16.6 Spanning tussen regionale en Nederlandse identiteit?

Hoe verhouden een regionale en Nederlandse identiteit zich tot elkaar? Deze derde onderzoeksvraag benaderen we in deze paragraaf vanuit de zeven focusgroepen. In hoeverre sluiten de beelden die de bewoners van hun regio hebben aan bij hun beelden van Nederland? Hoe combineren ze een regionale met een Nederlandse identiteit in hun dagelijks leven? En in hoeverre treedt er een spanningsveld op tussen beide identiteiten als anderen hen aanspreken op hun regionale identiteit? Voordat we ingaan op de verhouding tussen

regionale en Nederlandse identiteit in de beleving van bewoners, beschrijven we eerst hoe bewoners in algemene zin vanuit de regio aankijken tegen een Nederlandse identiteit.

Typisch Nederlands is vooral Hollands

De zeven groepen noemen overwegend de volgende typisch Nederlandse kenmerken: het nuchtere, de handelsgeest, het aanpassingsvermogen door andere talen te spreken, calvinisme, poldermodel en een ‘klagerig volkje’ zijn. Minder vaak komen aspecten aan de orde als de goede voorzieningen in ons land op het gebied van zorg en wonen, het democratische systeem, de reislustige aard van Nederlanders en de teloorgang van de Nederlandse identiteit omdat Nederland zich te veel zou aanpassen. Net als bij een regionale identiteit staat ook hier vaak de vraag ter discussie of zoiets als een Nederlandse identiteit wel bestaat.

Interessant is dat sommige kenmerken door de een wel en door de ander juist niet als typisch Nederlands worden gezien: Nederland is zowel gastvrij als ongastvrij, Nederlanders zijn arrogant en bescheiden of zelfs overdreven gewoon, tolerant en intolerant, betuttelend en open-minded. Waar men voor kiest, hangt af van de context en het perspectief van waaruit men deze beelden vormt (zie ook hoofdstuk 4).

Wat ook als een rode draad door de groepen heen loopt, is dat men voornamelijk een Hollandse invulling aan een Nederlandse identiteit geeft (zie ook hoofdstuk 4; Mathijsen 2011; Wenzel et al. 2007): geen heuvellandschap of streektaal komen eraan te pas bij het opnoemen van typische beelden, bijna uitsluitend oer-Hollandse kenmerken of stereotypen. In de Limburgse groepen reflecteert men hierop en wordt (h)erkend dat men eigenlijk Hollandse kenmerken opnoemt en niet ‘inclusief’ Nederlandse. Het is opvallend dat men er desondanks niet voor kiest om regionale kenmerken toe te voegen aan een Nederlandse identiteit. Iemand oppert wel dat iedere provincie zijn eigen identiteit heeft, waardoor er in zijn optiek geen echt overkoepelende Nederlandse identiteit is.

Ik vind ‘typisch Nederlands’ eigenlijk best wel een lastig begrip. Ik denk dat wij, dat werd net ook gezegd, dat de ‘Hollènders’ waren voor ons toch meer de Randstedelingen. Maar Nederland is natuurlijk zo veel meer hè, want Twente en Groningen en Zeeland is ook Nederland, maar ja wat is dan typisch Nederland?

[LiHo: 2]

Hoewel beelden van Nederland vrij Hollands zijn ingekleurd, is een gevoel van verbondenheid met Nederland voor bijna iedereen een vanzelfsprekendheid (‘Wat zou ik anders moeten zijn?’). Degenen die minder verbinding voelen met Nederland, hebben (toekomstige) plannen om te emigreren, of zijn zo bereid dat ze overal wel kunnen aarden en het Nederlanderschap ook zouden kunnen opgeven. De verbondenheid met Nederland heeft deels te maken met trots: men is trots op een klein land dat toch overal op de kaart staat, onze multinationals, het gevarieerde landschap, nationale tradities en voetbal. Een groep Rotterdamers heeft wat moeite met de term ‘trots’ omdat dit in hun optiek alleen eigen prestaties betreft en niet zoiets als de Nederlandse democratie (‘ik heb hem niet gebakken hoor’ [RoHo: 4]), terwijl men eerder over Rotterdam toch wel met enige trots sprak.

Ook wordt in een paar groepen schaamte genoemd over de negatieve houding van Nederlanders ten opzichte van vluchtelingen en de discussies over Zwarte Piet.

Rotterdam en het Gooi meer typisch Nederland

Wanneer men beelden van de eigen regio met beelden van Nederland vergelijkt, welke verschillen en overeenkomsten vallen dan vooral op? Typisch Nederlandse kenmerken werden genoteerd op een flip-over en naast de eerdergenoemde typische kenmerken van de regio gehangen. Een van onze verwachtingen was dat wanneer men de eigen regio als niet typisch ziet voor Nederland, dit een identificatie met Nederland in de weg zou kunnen staan (zie § 16.2). Ten eerste ziet men vooral in Limburg verschillen tussen typisch Nederlandse en regionale beelden, en in Rotterdam en het Gooi vooral overeenkomsten. Een tweede uitkomst is dat, in tegenstelling tot de verwachtingen, het niet-prototypische karakter van Limburg een identificatie met Nederland niet in de weg lijkt te staan. Zoals we in paragraaf 16.5 al zagen, voelen bewoners van alle provincies zich evenzeer verbonden met Nederland.

Welke concrete verschillen en overeenkomsten passeren de revue? Nederlanders worden vooral in de Limburgse groepen, maar ook in Rotterdam, als minder gastvrij, gierig en wat agressiever geportretteerd vergeleken met hun beelden van een eigen regionale identiteit; opvallend is dat deelnemers met een migratieachtergrond een soortgelijk verhaal vertellen.

En wat ik inderdaad ook wel vind, dat mensen, dat wij Limburgers, heel gastvrij [zijn] en inderdaad als dit bij mij thuis zou zijn geweest, dan zou hier een vlaai op tafel hebben gestaan en niet een plakje cake. Ja, en als ik op een begrafenis ben in Limburg of ik ben op een begrafenis zelfs in Brabant of in Holland, ja dat is een verschil van dag en nacht.

[LiLo: 1]

4: *Ja ik [geboren Groninger, wonend in Limburg] voel me ook inderdaad wel een oosterling, in die zin dat die mensen toch wat bescheidener zijn, zich niet zo op de borst kloppen. Die op een gegeven moment wel heel goed weten waar ze het over willen hebben en wat ze voor mekaar willen krijgen, maar die het toch wel heel anders aanpakken dan bijvoorbeeld gewoon het agressieve Westen. Overigens, Wilders komt niet van het agressieve Westen. [...]*

7: *Maar ik vind jou meer een noorderling dan een oosterling of niet? Als je van Groningen komt.*

4: *Ja maar, ik vergelijk het even met Holland, hè. Dat is het, en wij zijn dan samen het Oosten, in die zin.*

[LiHo]

Ik heb zelf een Marokkaanse achtergrond en zeker, ik wil liever niet spreken over 'ja maar in mijn cultuur', [...] maar er is heel veel verzet, zeg maar, tegen de Nederlandse cultuur; moe-lijk, gierig, en gewoon typisch Nederlands.

[LiRo: 4]

Verder zien de Rotterdammers vooral overeenkomsten tussen hun stad en Nederland, behalve dat Nederlanders meer zeuren en klagen, en Rotterdammers een nog directere variant van Nederlanders zijn. In het Gooi ziet men zo op het eerste oog ook niet zo veel verschillen tussen een Gooise en Nederlandse identiteit; alles wat bij Nederland is genoemd, mag ook bij het Gooi. Men is zich wel bewust van de grotere welvaart in het Gooi en een enkeling noemt de grotere saamhorigheid onder Nederlanders die men in het Gooi mist.

Wisselende identiteiten in het dagelijks leven

En hoe werkt dit nu in het dagelijks leven? Wanneer voelt men zich het een of het ander, of beide tegelijkertijd? Deels heeft een wisselende identificatie te maken met welk schaalniveau het best past in een bepaalde situatie (Hornsey 2008; Jaspal en Cinnirella 2011), zoals je Nederlander voelen in het buitenland of Limburger bij schutterijfeesten.¹¹

4: *Je bent op het ene moment Hollander of Nederlander en op het andere moment komen de Limburgse gevoelens weer omhoog, dat heeft met de situatie te maken.*

G: *Gebeurt dat weleens?*

4: *Dat is dagelijks honderd keer het geval.*

G: *Ja? Kunt u een voorbeeld noemen?*

4: *Ja, heel makkelijk. Als ik het woordje ‘gouverneur’ lees dan denk ik: hé wat leuk, dat hebben wij alleen maar. Snap je wel? En een uur later of een minuut later lees je over iets wat typisch Nederlands is en waar je jezelf ook bij thuis voelt.*

[LiLo]

Andere voorbeelden van situaties van wisselende identiteiten vormen voetbal en werk. Ook al is men binnen de eredivisie vaak voor de eigen lokale of regionale club, bij internationale wedstrijden zet men regionale sentimenten opzij en juicht men voor Ajax of Feyenoord, ondanks dat men vindt dat Ajax zichzelf ‘constant op de borst klopt’ [LiHo: 2]. Werk buiten de regio leidt er soms toe dat men zich alle identiteiten tegelijkertijd kan voelen.

Ik zit in het bestuur in Limburg, [...] maar ik kom ook oorspronkelijk uit Limburg, maar voor dat bestuur word ik vaak gezien als iemand van boven de rivieren, dus meer als de Hollander in het clubje en op dat moment voel ik me toch wel echt allemaal tegelijk ook. Want ik woon in Rotterdam, ja, in die situatie komt het voor mij wel samen.

[LiRo: 6]

Gevoeligheden kunnen optreden wanneer in het buitenland Nederland gelijk wordt gesteld aan Amsterdam of ‘Holland’. Dan heeft men in Rotterdam en Limburg toch behoefte aan een meer inclusieve Nederlandse identiteit.

Als je iemand uit het buitenland spreekt en het gaat over Nederland, die heeft het alleen maar over Amsterdam. [...] Dat irriteert dan wel ja. [...] Dan denk ik van: kijk, je hoeft echt niet alleen maar Rotterdam tof te vinden, maar Nederland is wel meer dan alleen Amsterdam.

[RoHo: 5]

En voor de rest ben ik en blijf ik Limburger, want ik kan er al bijvoorbeeld niet zo goed tegen als we ergens komen en ‘wat ben je, Hollander?’ Nee, ik ben absoluut geen Hollander, ik ben een Nederlander, en als je nog iets specifiek wilt zijn, dan ben ik een Limburger.

[LiHo: 7]

Een opvallende rode draad in de gesprekken is dat in het dagelijkse leven de verhouding tussen de verschillende identiteiten er vooral is, zonder als erg problematisch ervaren te worden, en dat men er overwegend niet actief over nadenkt hoe de twee (of drie) zich tot elkaar verhouden.

Wanneer we deelnemers vragen bewust positie te kiezen, leidt dit bij één groep tot zichtbare wrevel: ‘Dat hangt dus af van de context’ [RoHo]. Men is gewoon Nederlander, net als dat men gewoon Limburger, Gooier of Rotterdammer is. Een eventuele rangorde blijkt contextafhankelijk en wordt soms *on the spot* bepaald. Dit is vooral zo in de Gooise en Rotterdamse groepen, waar een regionale en Nederlandse identiteit redelijk moeiteloos in elkaar overlopen en waar men vaker zegt hiertussen geen rangorde te ervaren, of zich eerder Nederlander dan regionaal verbonden te voelen. De enkelen die zich meer Gooier voelen, identificeren zich dan vooral met hun woonplaats.

In beide Limburgse groepen maken wel veel mensen zonder voorbehoud de keuze zich Limburger te voelen boven Nederlander – deze regionale identiteit contrasteerde ook het meest met een Nederlandse identiteit – waarbij vooral de bijna unanieme uitkomst in de hogeropgeleide groep opmerkelijk is. De stemverhouding komt als een verrassing na een genuanceerd groepsgesprek over de verhoudingen tussen beide identiteiten in het dagelijks leven. Maar volgens deze groep hoeft een rangorde zeker niet te duiden op een spanningsveld: het bijt elkaar niet. Ook in deze groep van voornamelijk *anywheres*, die zichzelf deels als wereldburger omschrijft, speelt de regio een belangrijke gevoelsmatige rol in een eclectische mix van identiteiten (zie ook Gustafson 2009).

Dat een ordening van een regionale boven een Nederlandse identiteit of vice versa niet de enige smaken zijn, blijkt tot slot uit de talrijke, fraaie zelfomschrijvingen:¹² ‘Friese Rotterdammer’, een ‘Sittards meisje in Rotterdam’, ‘eerst wereldburger en dan Limburger’, ‘Rotterdammer/Nederlander/Limburger en daarna Marokkaan’, ‘Rotterdamse Nederlander’, ‘Limburger en verder overal toerist buiten Limburg’, ‘Huizer en dan Nederlander’, ‘Zuid-Afrikaan’, ‘Europeaan’ of simpelweg ‘ik heb niet zo veel met identiteit’. Uiteindelijk kiest

vrijwel iedereen in het dagelijks leven probleemloos uit een rijk palet aan verschillende identiteiten.

De stereotiepe blik van de ander: *othering*

Ook wanneer de eigen regio niet als prototypisch wordt gezien voor Nederland, levert dat in het dagelijks leven weinig spanning op tussen beide identiteiten. Een spanningsveld tussen beide identiteiten blijkt vooral uit de hoek van ‘de ander’ te komen: wanneer men geconfronteerd wordt met grappen, stereotypen of vooroordelen van buiten de regio over de regio, dan komt er, naast relativering, soms ook irritatie of boosheid omhoog. Dan lijkt er sprake te zijn van *othering* (Mathijssen 2011). De gepercipieerde blik van buiten naar binnen (zie § 16.4) gaf daar al enige doorkijkjes, maar hier focussen we op de dagelijkse voorbeelden van wanneer men zich beoordeeld voelt op basis van waar men vandaan komt en de gevoelens die dit vervolgens oproept.

Van de drie regio’s verwijst men in Rotterdam het minst naar zulke momenten. ‘De ander’ is hier vaker Amsterdam dan Nederland. Men kan zich ten opzichte van de hoofdstad nog weleens nummer twee voelen, maar dit lijken vooral onschuldige plaagstootjes tussen de eerste en tweede stad van het land.

In het Gooi geeft men aan per definitie door buitenstaanders gezien te worden als ‘rijke kak’. Een enkeling geeft aan hier wel de humor van in te kunnen zien, maar bij sommigen wekt het irritatie op en voelt het als een stempel waar men niet vanaf komt:

2: *Nou, als mensen buiten het Gooi kijken, van: nou, dat zijn heel rijke mensen met een nare manier van doen of ze zijn niet beleefd, dan krijg je al vrij snel vooroordelen en kunnen mensen alleen maar uit elkaar drijven.*

G: *En heb je het idee dat dat beeld nu al een beetje zo is?*

2: *Qua persoonlijke ervaring niet, nee.*

G: *Maar je ziet dan wel de stereotiepe filmpjes waarvan je zegt: daar worden we wel op een bepaalde manier afgeschilderd.*

2: *Ja.*

G: *Is dat dan een beetje als een rijke kakker?*

2: *Ja, en vaak lui, profiteren van vader en moeder.*

[GoLo]

4: *Maar ik merk weleens dat als ik in gesprek ben met bepaalde gasten en ik zeg dan waar ik vandaan kom, dan zeggen ze: oh, dan ben jij een Gooise vrouw. Dan denk ik: je wordt gewoon getypeerd als Gooise vrouw: jij woont zeker in een heel mooi huis.*

6: *Ja, een stempel krijg je.*

4: *Ja, je krijgt zo’n stempeltje.*

[GoLo]

In de twee Limburgse groepen en de Limburgs-Rotterdamse groep refereert men het meest aan momenten die schuren; elke groep geeft voorbeelden waarin men op het

Limburgerschap werd aangekeken door de ‘Hollènder’, wat tot gevoelens van wrevel, verbazing, schaamte of boosheid leidde (zie ook Thissen en Cornips 2014).

5: *In Nederland krijg je natuurlijk wel vaak te horen: jij komt uit Limburg, dat hoor je meteen. [...]*

G: *Ja? Gebeurt dat altijd? Of soms?*

5: *Nou, het gebeurt wel vaak, jawel.*

G: *Het is meer de bejegening, zeg maar.*

5: *Kan ik overigens slecht tegen, als ze een beetje de draak ermee steken.*

1: *Maar ik merk dat wel steeds minder, hoor.*

2: *Ja, ik kan me daar toch nog wel aan irriteren.*

[LiHo]

3: *Ik heb ook wel meegemaakt dat ik een rondleiding kreeg door het Binnenhof in Den Haag. En dat de meneer consequent nadat ik... Ik praat Nederlands, naar mijn idee en hij heeft het hele verhaal in het Nederlands... En dan begon hij het voor mij in het Engels te doen.*

[gelach in de groep]

5: *Dan had die man geen gevoel voor talen.*

3: *Ja, ik weet het niet! Ik ga niks meer zeggen, dan doet-ie maar twee keer het verhaal, dus ja... Ik vind dat ik normaal Nederlands praat. Waarschijnlijk wel met een zeer Limburgs accent, maar ik denk dat men mij toch moet kunnen verstaan, maar dat was niet zo.*

[LiLo]

In de Limburgs-Rotterdamse groep verwachtten we in de dagelijkse praktijk meer spanning tussen een regionale en Nederlandse identiteit. Sommigen geven aan zich naar aanleiding van opmerkingen bewust te hebben aangepast, terwijl anderen dat juist niet doen, ondanks sterke vooroordelen dat Limburgers bijvoorbeeld dom zouden zijn. Maar andersom komt ook voor: voor een inmiddels wat doorgewinterde, rauwe Limburgse Rotterdammer is het vaak aanpassen geblazen in Limburg.

6: *Maar ik heb me ook weleens geschaamd voor dat ik uit Limburg kwam, omdat er heel vaak wordt er ook: ooooh kom je uit Limburg, weet je wel, en dan wordt er een beetje belachelijk over gedaan ofzo.*

1: *Dat is ongeveer de reden waarom ik op een gegeven moment dacht: nah, ik ga gewoon met een harde G praten, zoals ze hier praten. Dat gezeik ben ik echt beu.*

[LiRo]

Ja nou, [...] Ik zat op het terras en ik had voor de rest heel weinig gezegd en wij zaten er eigenlijk net. En er zat zo'n moeder met een aantal jongens [...], [we] waren helemaal, haha, helemaal gezellig, en die zegt op een gegeven moment over Limburgers dat alle Limburgers waren zulke domme mensen. Dus mijn vriend die was in alle staten, die had zoiets, ja... Ik zit hier met mijn Limburgse vriendin. Zoiets zeg je toch gewoon niet? Dus ik denk: ja, d'r is op

een bepaalde manier misschien toch een vooroordeel, althans, ja, ik zat erbij toen het gezegd werd en ik ken nog meer dan één verhaal. En dan denk ik: ja oké, maar goed, ik ga me er zelf niet op aanpassen dat ik denk: ik wil geen zachte G meer hebben.

[LiRo: 5]

Heel soms als ik in Limburg ben, word ik daar ook wel recalcitrant van, dat je je moet aanpassen, dat ergert mij soms ook. [...] Ik kom uit Rotterdam en daar voel ik mij echt veel meer thuis en ik ga me niet aanpassen, maar dat doe ik dan stiekem toch weer wel. [...] Dus ik heb dat [directe] meer overgenomen, dus dat schuurt als ik inderdaad in Limburg ben, dan voel ik wel van: er is een soort keurslijf waar je in dient te bewegen en ik voel dat ik daar tegenin wil.

[LiRo: 7]

Identiteiten kunnen elkaar in de weg zitten, maar een regionale identiteit kan tot slot ook een meerwaarde hebben. Men geeft verschillende voorbeelden, die uiteenlopen van een grotere taalgevoeligheid en meer bourgondische uitstraling van Limburgers, tot een Rotterdamse tongval en mentaliteit, die door anderen ook als charmant wordt gezien. Of van een mooiere woonomgeving in Limburg en het Gooi, tot het kunnen inzetten van Limburgse eigenschappen in een Rotterdamse context. Enkele citaten over deze meerwaarde uit de Limburgs-Rotterdamse groep:

- 7: *Ik dacht altijd dat ik dat een slechte [Limburgse] eigenschap vond, fluwelen handschoentjes, maar je kunt het toch nog weer omkeren naar diplomatie en dat is wat in Rotterdam af en toe wel ietsje meer... Ik vind dat harde, wat ik in het begin zei, vind ik prachtig, maar het mag ook af en toe wel ietsje minder...*
- 1: *Dat is het, de middenweg. In het zuiden met fluwelen handschoentjes en hier is het soms misschien wel te hard [...]. In die zin is het misschien wel een waardevolle vaardigheid dat ik die heb meegenomen, maar het is prima als je 'm niet dagelijks hoeft in te zetten, dat je 'm precies kan inzetten wanneer je merkt dat het goed uitkomt.*

[LiRo]

Het is ook wel goed, het is hier [Rotterdam] vrij snel en rap en dat is toch een stuk rustiger [in Limburg], dat kan ik soms ook wel gebruiken, dus daar doe ik wel mijn voordeel mee, gewoon soms ja, wat kalmer te denken en te zijn en zeker als ik daar [Limburg] ben, word ik vanzelf rustiger.

[LiRo: 4]

Wat zegt dit alles over hoe een regionale en Nederlandse identiteit zich tot elkaar verhouden (onderzoeksvraag 3)? En liggen ze in elkaars verlengde of staan ze op gespannen voet met elkaar? Hoewel bewoners vanuit de drie regio's beelden van Nederland vrij 'Hollands' of Randstedelijk invullen, staat het hun emotionele verbinding met Nederland niet in de weg. Bewoners van het Gooi en Rotterdam lijken in hun ogen nog het meest op een typische Nederlander; men is – vooruit – hooguit nog net wat welvarender, respectievelijk

directer. Maar ook als minder prototypische Nederlander kun je je blijkbaar prima Nederlander voelen: in de Limburgse groepen zorgt het er in ieder geval niet voor dat men zich niet thuis voelt in Nederland. In het dagelijks leven wisselt men voortdurend, afhankelijk van de context, tussen de verschillende identiteiten en dat levert meestal geen grote problemen op; sterker nog, het kan zelfs meerwaarde hebben. Van een groot spanningsveld lijkt dus geen sprake. Toch schuurt het hier en daar wel, vooral wanneer men in het dagelijks leven te maken krijgt met *othering*: stereotiepe, negatieve beelden van buitenstaanders over de eigen regio. Vooral in Limburg en – in mindere mate – het Gooi geven sommigen aan daar last van te hebben.

16.7 Meer regionaal, minder Nederlands?

In deze paragraaf bekijken we opnieuw de verhouding tussen regionale identiteit en Nederlandse identiteit (onderzoeksvraag 3), maar ditmaal aan de hand van de gegevens uit de DAN-enquête. We ontleden de vraag in twee delen. Ten eerste bekijken we de relatie tussen de mate van verbondenheid met de regio en met het land. Wanneer de twee identiteiten op gespannen voet staan, bijvoorbeeld doordat over de regio en Nederland uiteenlopende beelden bestaan, zouden we verwachten dat deze relatie negatief is.

Ten tweede onderzoeken we de ondersteuning voor de mechanismen van reactieve identificatie met de regio en disidentificatie met Nederland (zie § 16.2). Op het niveau van provincies zagen we al dat wanneer bewoners in de buitenwereld weinig waardering ervaren voor hun regio, ze zich gemiddeld genomen juist sterk verbonden voelen met hun regio (met Flevoland als uitzondering) (figuur 16.3). Dit zou kunnen betekenen dat de sterke identificatie met de regio een reactie is van bewoners op door hen ervaren negatieve beeldvorming, uitsluiting of relatieve deprivatie, maar bewijst dit nog niet. Als daadwerkelijk sprake is van reactieve identificatie, zou dit zich moeten afspelen binnen individuele personen; we zouden dan verwachten dat vooral regiobewoners die zelf weinig waardering of respect ervaren, en daar bijvoorbeeld boos of gekwetst over zijn, zich meer met de regio (en minder met het land) verbonden gaan voelen.

Positieve relatie tussen regionale en Nederlandse identiteit

Om zicht te krijgen op de relatie tussen de mate waarin Nederlanders zich met hun regio identificeren en de mate waarin ze dat doen met Nederland, voeren we een serie multivariate analyses uit met Nederlandse identiteit als afhankelijke variabele (zie tabel B16.2 in de bijlage bij dit hoofdstuk, te vinden op www.scp.nl bij deze titel). We nemen als startpunt een model waarin de provincie, de stedelijkheid van de woonplaats en een aantal individuele kenmerken zijn opgenomen (zoals leeftijd, opleidingsniveau, huishoudenssamenstelling en migratieachtergrond). Door het opnemen van deze kenmerken vergelijken we personen *alsof* zij op al deze kenmerken gelijk zijn.

Aan dit model voegen we tegelijkertijd de ervaren regionale waardering en de regionale identiteit toe, waarbij voor dit eerste deel van de vraag alleen het effect van de laatstgenoemde aan de orde is (regionale waardering komt aan bod in de volgende subparagraaf).

De resultaten tonen een duidelijke positieve samenhang tussen regionale en Nederlandse identiteit. Wie zich sterk met de regio verbonden voelt, voelt zich dus doorgaans ook sterk verbonden met Nederland en deze samenhang wordt niet verklaard door individuele kenmerken (zie ook Antonsich en Holland 2014; Laczko 2005; Marks 1999). Deze resultaten wijzen erop dat de regionale en Nederlandse identiteit in het algemeen in elkaars verlengde liggen en dus niet op gespannen voet staan met elkaar. De vraag is nu of dit overal hetzelfde is. Uit de focusgroepen rees bijvoorbeeld het beeld dat vooral bewoners van Limburg een duidelijk verschil ervaren tussen de eigen regio en het vaak als ‘Hollands’ gedefinieerde Nederland. Uit de volgende analyse blijkt geen verschil tussen provincies.¹³ We concluderen dat de twee identiteiten overal in elkaars verlengde liggen. Tot slot willen we weten of de relatie tussen regionale en Nederlandse identiteit verschilt tussen de meer en minder mobiele bevolkingsgroepen. De algemene gedachte was dat minder mobiele bevolkingsgroepen zich sterker verbonden voelen met de regio en dit zagen we hier ook bevestigd voor ouderen en voor bewoners die niet tussen regio's verhuisden (maar niet voor lageropgeleiden). Met nadere analyses onderzoeken we nu de vraag of en hoe dit van invloed is op de hier bestudeerde mechanismen.¹⁴ We vonden echter geen verschil tussen meer en minder mobiele bevolkingsgroepen in de relatie tussen regionale en Nederlandse verbondenheid.

Mogelijk reactieve disidentificatie met Nederland

Of sprake is van reactieve disidentificatie met Nederland lezen we af aan de relatie tussen de ervaren waardering van de regio en de identificatie met Nederland in de net besproken modellen (zie tabel B16.2 in de bijlage, te vinden op www.scp.nl). Op zich lag reactieve disidentificatie met Nederland niet in de lijn van de verwachtingen, omdat zich eerder tussen provincies geen verschillen voordeden in de mate van identificatie met Nederland. Nu we het verband tussen ervaren waardering en verbondenheid met Nederland op een individueel niveau bekijken, vinden we toch enige ondersteuning in een positief verband tussen de waargenomen waardering voor de eigen regio en de verbondenheid met Nederland. Bewoners die weinig waardering voor de eigen regio ervaren, voelen zich dus minder verbonden met Nederland; dit is in lijn met het beeld van reactieve disidentificatie. Reactieve disidentificatie zouden we vooral verwachten in provincies waar bewoners sowieso een lage waardering voor de regio ervaren; vooral daar lijkt immers een voedingsbodemp te bestaan voor een gevoel van uitsluiting of relatieve deprivatie. Een nadere analyse toont echter geen verschil tussen provincies.¹⁵ Vergelijkbaar met eerder onderzochten we vervolgens de verschillen tussen meer en minder mobiele bevolkingsgroepen.¹⁶ Naar leeftijd of opleidingsniveau vonden we geen verschil (daarom niet getoond in de bijlage), maar we vonden wel dat de gevonden reactieve disidentificatie beperkt blijft tot de geboren en getogen bewoners (zie tabel B16.2 in de bijlage bij dit hoofdstuk). We komen we hierop terug in paragraaf 16.8.

Geen overtuigende ondersteuning voor reactieve identificatie met de regio

Om zicht te krijgen op het mechanisme van reactieve identificatie voeren we ten slotte eenzelfde serie analyses uit, maar dan met de identificatie met de regio als afhankelijke variabele (zie tabel B16.3 in de bijlage bij dit hoofdstuk, te vinden op www.scp.nl bij deze titel). Ook nu beginnen we met modellen waarin provincies, de stedelijkheid van de woonplaats en een aantal individuele kenmerken zijn opgenomen. Als we de ervaren waardering toevoegen aan de analyse, krijgen we de relatie in beeld tussen deze ervaren waardering voor de regio en de regionale identiteit onder individuele personen alsof deze op de opgenomen variabelen gelijk zijn. Anders dan op het niveau van provincies zien we op het niveau van personen juist een positieve samenhang: bewoners die weinig waardering voor hun regio ervaren, identificeren zich dus niet meer, maar juist minder met hun regio. Van reactieve identificatie lijkt daarom geen sprake.

We hadden de reactieve identificatie vooral verwacht in de provincies waar bewoners in het algemeen weinig waardering ervaren, maar een nadere analyse laat zien dat ook in het Randland en Flevoland geen sprake is van een negatieve relatie die hierop zou duiden.¹⁷ Groningen, waar bewoners de minste waardering voelen voor hun regio, vertoont wel een ander beeld dan andere provincies: in deze provincie gaat het ervaren van weinig waardering (en in het geval van Groningen is dat dan ook heel weinig) niet gepaard met minder identificatie met de regio. Ook blijkt dat het positieve verband tussen ervaren waardering en regionale identiteit het sterkst is in de zich gewaardeerd voelende provincies Utrecht en Zuid-Holland.

De bevinding dat personen die meer waardering voor hun regio ervaren zich sterker met die regio verbonden voelen, weerspreekt het mechanisme van reactieve identificatie en lijkt daarmee beter aan te sluiten bij de basisgedachte binnen het sociaalpsychologische perspectief (zie § 16.2), namelijk dat een gewaardeerde sociale identiteit uitlokt tot identificatie, omdat deze een positievere bijdrage levert aan iemands zelfwaardering dan een minder gewaardeerde identiteit (bv. Doosje et al. 2002). Toch lijken de zojuist geconstateerde verschillen tussen provincies erop te wijzen dat naast het dominante mechanisme dat voor de sterke positieve samenhang zorgt, voor Groningers geldt dat zij zich bij een (zeer) lage ervaren waardering wel degelijk reactief sterker met de regio identificeren. Hoe kunnen we de verschillen tussen provincies in regionale identiteit dan begrijpen, nu we weten dat het negatieve verband tussen gevoelde waardering en regionale identiteit niet gezien kan worden als een optelsom van individuele reactieve identificatieprocessen? Een deel van het verhaal dat in de analyses naar voren komt, is dat in het Randland andere mensen wonen dan in de Randstad en dat de samenstelling van de bevolking (bv. relatief veel ouderen) meer regionale binding met zich meebrengt. Mogelijk spelen ook de verschillen in beelden mee. Zoals in de focusgroepen naar voren kwam, hebben veel Nederlanders een ‘Hollands’ beeld van Nederland, wat een reden kan zijn voor een meer onderscheidende regionale identiteit en een sterkere identificatie. Een andere mogelijke verklaring zit in de Randlandelijke ligging zelf: mogelijk bestaan in het Randland simpelweg nog meer betekenisvolle en eenduidig begrensde regio's, omdat het minder urbaniseerde en meer herkenbaar bleef.

Bij geboren en getogen bewoners is de regionale identiteit minder afhankelijk van waardering

Hoe zit het tot slot met de verschillende groepen bewoners? Uit de analyses komt naar voren dat de relatie tussen de ervaren waardering en de regionale identiteit niet verschilt tussen leeftijdsgroepen of opleidingsniveaus, maar opnieuw wel tussen geboren en getogen bewoners en importbewoners (zie tabel B16.3 in de bijlage bij dit hoofdstuk). Ditmaal blijkt onder bewoners die geboren en getogen zijn in de regio de positieve relatie tussen de ervaren waardering en de eigen verbondenheid met de regio juist relatief zwak. Hoewel we dus net zagen dat ervaren waardering voor de regio bij geboren en getogen bewoners sterker (dan onder import) samenhangt met Nederlandse identiteit, hangt dit juist zwakker samen met de regionale identiteit. Een interpretatie hiervan zou kunnen zijn dat voor geboren en getogen bewoners de binding met het land iets meer voorwaardelijk is dan voor import en de binding met de regio juist minder. Dat laatste zou begrijpelijk zijn als voor hen de binding met de regio een gegeven is dat voortkomt uit relaties, particuliere ervaringen en herinnering, terwijl importbewoners voor de regio (of stad) hebben gekozen, bijvoorbeeld wegens werk of recreatieve mogelijkheden. Bij de binding van importbewoners spelen dan kwaliteiten mee die ook anderen aan de regio waarderen.

Al met al ondersteunen de resultaten dus de bevindingen uit de focusgroepen: in antwoord op de derde onderzoeksvraag concluderen we dat er geen tegenstelling bestaat tussen de verbinding met de regio en verbinding met het land. Integendeel, wie zich sterk verbonden voelt met de regio, voelt zich juist ook sterk verbonden met het land. En dit geldt in alle provincies. Ook in de ongelijke verdeling van de waardering, zoals ervaren door bewoners, schuilt geen grote bron van tegenstelling tussen regio's en het land. Nederlanders die weinig waardering voelen voor hun regio, voelen zich wel iets minder sterk verbonden met Nederland, maar het is niet zo dat ze zich hierdoor sterker met hun regio verbonden voelen.

16.8 Overall even Nederlands, maar niet Hollands

Op zoek naar de beelden die bewoners hebben van hun regio of stad en hun verbondenheid met die regio of stad (onderzoeksvraag 1), stuiten we op regionale identiteit als een veelvormig fenomeen dat – net als Nederlandse identiteit – meebeweegt in tijd en context. De beelden over de drie regio's die men in de focusgroepen deelde, bestonden uit zowel stereotypen als nuances. In de Limburgse en Rotterdamse groepen zien we de duidelijkste en sterkst gedragen beelden. In het Gooi lijkt het beeld zowel zwakker als meer extern bepaald; de deelnemers herkennen zich er zelf maar heel beperkt in. Wel voelt bijna iedereen zich, net als in Limburg en Rotterdam, verbonden met de regio, zowel de geboren en getogen bewoners als de mensen van buiten de regio. Zich verbonden voelen heeft te maken met zich thuis voelen, het vertrouwde, de gebondenheid aan de regio, en ook met een gevoel van trots over de regio. Vooral Rotterdam kenmerkt zich door een relatief inclusieve identiteit: er kwamen nauwelijks criteria naar voren op basis waarvan bewoners geen

‘echte’ Rotterdammers zouden zijn. In het Gooi en Limburg werden wel enkele criteria geopperd, zoals de juiste achtergrond hebben of de taal kunnen spreken. Deze criteria weerspiegelen echter vooral grenzen waar met name importbewoners in het verleden tegenaan waren gelopen en niet zozeer duidelijke meningen over wie er in hun ogen écht bij hoort.

Hoe belangrijk is de regio voor Nederlanders vergeleken met het land (onderzoeksvraag 2)? Hoewel de regio soms wordt beschouwd als een voor bewoners weinig relevante ‘tussen-laag’ (Lewicka 2011), voelen de meeste Nederlanders zich minstens zo verbonden met de regio als met het land. Bijna alle Nederlanders voelen zich wel op een of andere manier verbonden met Nederland, maar als hen gevraagd wordt te kiezen, dan ligt de regio voor ruim een derde deel van de Nederlanders toch wat dichterbij het hart. Voor nog eens ruim 40% is de regio even belangrijk als het land. Ook de focusgroepen maakten duidelijk dat veel mensen niet willen kiezen: te midden van de vele identiteiten waar men zich toe kan verhouden, zijn beide identiteiten waardevol.

De verwachting dat minder mobiele bewonersgroepen zich het meest verbonden zouden voelen met de regio werd ten dele bevestigd. Ouderen voelen zich meer verbonden met de regio dan jongeren, en geboren en getogen bewoners meer dan import. Maar hoogopgeleiden bleken niet minder binding met de regio te ervaren dan laagopgeleiden. Een mogelijke verklaring voor deze verrassende bevinding is dat hoogopgeleiden dan wel meer gericht zijn op de bredere wereld, maar dat hun woonplek beter aansluit bij hun wensen en identiteit dan dat van lageropgeleiden. Hoogopgeleiden verhuizen immers gemiddeld vaker en verder (Kooiman et al. 2018) en zullen hierbij vaak meer mogelijkheden hebben hun voorkeuren te realiseren. Een andere mogelijke verklaring is dat regionale binding gezien moet worden als een schaalvergroting ten opzichte van lokale bindingen in dorpen en buurten. Bewoners die zich verder verplaatsen, zoals hogeropgeleiden, kunnen hierdoor meer binding met de regio hebben dan wie dichterbij huis blijft (Cuba en Hummon 1993). Ook bleek dat bewoners van het Randland zich relatief sterk verbonden voelen met de regio. Deze sterke regionale identiteit is deels het resultaat van de samenstelling van de Randlandbevolking, die onder meer bestaat uit relatief veel ouderen, gezinnen en bewoners die langer op één plek wonen (Steenbekkers en Vermeij 2013). Het Randland wordt, met andere woorden, bevolkt door relatief minder mobiele *somewheres* (Goodhart 2017), die sterk geneigd zijn zich met de regio verbonden te voelen. Maar de samenstelling van de bevolking is niet het hele verhaal. Mogelijk speelt bijvoorbeeld mee dat de regio’s in het Randland meer van het prototypische beeld van Nederland afwijken of dat het Randland meer herkenbare regio’s kent.

Wat betreft de verhouding tussen regionale en Nederlandse identiteit (onderzoeksvraag 3), wijzen de resultaten primair op een harmonieus samenspel van identiteiten. Beelden van de regio en het land kunnen uiteenlopen, maar dit betekent niet dat bewoners conflicten ervaren tussen hun regionale en Nederlandse identiteit. Los van het feit dat in het dagelijks leven tal van andere identiteiten meespelen, weten mensen de verschillende identiteiten

probleemloos af te wisselen en te combineren. Welke identiteit hun denken en doen kleurt, hangt af van het moment, de plek en de situatie. In dit licht is het begrijpelijk dat de mate van verbondenheid met de eigen regio geen negatief verband vertoont met de mate van verbondenheid met Nederland, zoals bleek uit de enquête. Tussen beide identiteiten bestaat zelfs een sterke positieve relatie, die niet eenduidig te begrijpen is. Een mogelijke verklaring is dat het verbonden voelen met een regio veel overeenkomsten vertoont met het verbonden voelen met een land. Wie de Nederlandse vlag uithangt op Koningsdag, is mogelijk ook iemand die de regionale vlag uithangt voor een regionale feestdag.

Een verklaring vanuit heel andere hoek komt van de *optimal distinctiveness*-theorie, die stelt dat mensen streven naar een optimale balans tussen verbondenheid en onderscheid (Brewer 1991). Een sterke identificatie met Nederland zou dan verbinding geven, maar ook een behoefte aanwakken om zich te onderscheiden, bijvoorbeeld door middel van de regionale identiteit (Hornsey en Hogg 2000).

Hoewel regionale en Nederlandse verbinding dus heel goed samengaan, staan de regio en Nederland soms toch op gespannen voet. Het schuurt wanneer men zich in het dagelijks leven geconfronteerd ziet met de stereotiepe blik van 'de ander' op de regio, ook wel aangeduid als *othering*. Deelnemers aan de focusgroepen in elk van de drie regio's gaven aan te denken dat buitenstaanders negatieve beelden over hun regio hebben of hadden. In Rotterdam noemde men bijvoorbeeld negatieve beelden over de stad en de manier van praten, al lag men daar niet echt van wakker. In Limburg en (in mindere mate) het Gooi speelden negatieve beelden sterker en noemden bewoners concrete voorbeelden van situaties waarin zij zelf te maken kregen met vooroordelen in de vorm van denigrerende grapjes of opmerkingen. Deze situaties gaan soms gepaard met gevoelens van irritatie of boosheid. Hoewel dus in elk van de focusgroepen negatieve beelden van buiten werden gerapporteerd, bleken uit de enquête aanzienlijke verschillen te bestaan binnen Nederland in de mate waarin Nederlanders waardering voelen voor hun regio: terwijl bewoners van de centraal gelegen provincies vrij vanzelfsprekend uit lijken te gaan van een gunstig oordelende buitenwereld, ervaren veel bewoners van de Randlandprovincies en Flevoland juist weinig waardering en respect voor hun regio. Als we Nederland zouden beschouwen als een familie van regio's, dan lijken bewoners van het Randland en Flevoland zichzelf te beschouwen als de 'kouwe kant'. Dit geldt in het bijzonder voor Groningen.

Over eventuele gevolgen van deze negatieve waardering waren de resultaten weinig eenduidig. Enerzijds bleek dat geboren en getogen bewoners die weinig waardering voor hun regio ervaren zich iets minder verbonden voelen met Nederland dan degenen die meer waardering ervaren. Dit zou kunnen duiden op reactieve disidentificatie van Nederland. Anderzijds bleek het niet zo te zijn dat bewoners die in de buitenwereld een negatieve waardering ervaren voor hun regio zich sterker met hun regio identificeren. Van reactieve identificatie, zoals wel gevonden wordt onder etnische minderheden, lijkt dan ook geen sprake. Integendeel, als we bewoners binnen provincies vergelijken en alsof ze gelijk zijn op kenmerken als leeftijd, dan blijkt dat wie bij buitenstaanders weinig waardering ervaart voor de regio zich ook minder verbonden voelt met de regio. Alleen in Groningen lag dat

anders; van enige reactieve identificatie zou in deze provincie wel degelijk sprake kunnen zijn.

Wat leerden we tot slot over Nederlandse identiteit, het onderwerp van dit rapport? In de Limburgse focusgroepen bleek al dat het scherpe contrast dat sommige bewoners zagen tussen Limburgers en ‘Hollènders’ niet betekende dat ze zich daardoor minder verbonden met Nederland voelen. Uit de DAN-enquête bleek ook geen verschil tussen provincies in de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met Nederland. Kennelijk bieden de sociale constructen ‘Nederland’ en ‘Nederlander’ overal voldoende ruimte om de variatie aan regio’s te omvatten. Mogelijk speelt hierbij ook mee dat het Nederlanderschap naast sociaal construct ook volstrekt eenduidig in wetten is vastgelegd, waardoor het Nederlanderschap simpelweg niet ter discussie staat.

De sociale constructen ‘Nederland’ en ‘Nederlanders’ zijn allerminst in beton gegoten, maar onderhevig aan een tegenstelling tussen en binnen bewoners. Of het komt door de centrale rol van het gewest Holland in de Nederlandse geschiedenis, of de huidige dominante positie van de grote steden, bij alle betrokkenen bleek de neiging te bestaan om Nederland te zien als ‘Holland’ of het Westen, en daarbij aansluitend om Nederlanders in de eerste plaats te zien als Hollanders of westerlingen. Hoewel ook Limburgers deze neiging lieten zien, was dit toch ook tegen hun zere been. Zij ergerden zich eraan wanneer buitenstaanders dat deden, waarbij ze zich realiseerden zelf niet in die invulling van het Nederlanderschap te passen. Kortom, overal in Nederland voelen we ons evenzeer verbonden met Nederland, maar in het centrum van Nederland is dat net wat vanzelfsprekender dan aan de randen.

Noten

- 1 Anders dan dit algemene beeld ontwikkelde Limburg juist vanaf de negentiende eeuw een regionaal bewustzijn dat er daarvoor niet was. Pas toen ontstond een gezamenlijke identiteit en de toevoeging van de nieuwe provincie aan het Nederlandse Koninkrijk bracht teweeg dat Limburg een eigen identiteit ontwikkelde in oppositie met de rest van Nederland (Cornips en Knotter 2016; Leerssen 2009).
- 2 De *Fryske Nasjonale Party* zet zich in Brussel, binnen de Europese Vrije Alliantie (EVA), wel in voor meer bestuurlijke autonomie voor Friesland (zie <https://fnl.frl>).
- 3 Verderop in het hoofdstuk zullen we om praktische redenen de nuancering van deze specifieke streek achterwege laten. We weten uit de literatuur dat er in de percepties van veel Limburgers een onderscheid wordt gemaakt tussen Noord-, Midden- en Zuid-Limburg (Knotter 2009a; 2009b; Wijers 2009).
- 4 In het Gooi hebben we Hilversum omwille van de aparte status als mediastad buiten beschouwing gelaten.
- 5 Andere gebruikte variabelen worden later toegelicht.
- 6 De eerste twee letters tussen rechte haakjes geven de regio weer en de laatste twee het opleidingsniveau. LiHo verwijst dus naar de hogeropgeleide Limburgse groep; het nummer verwijst naar de respondent, G naar gespreksleider. LiRo betreft de Limburgs-Rotterdamse groep.
- 7 Erfgooiers is de benaming voor een eeuwenoude coöperatieve gemeenschap van in het Gooi geboren mannelijke boeren, die van vader op zoon het gebruiks- en beheersrecht hadden over bebouwbare Gooise gronden (De Vrankrijker 1962).
- 8 Een Rotterdammer van niet-westerse afkomst – ‘ik mag het zeggen, want ik ben ook van buitenlandse afkomst’ – vindt bijvoorbeeld Rotterdam-Zuid een ‘iets te grote buitenlandse enclave’. Bewoners met een migrantenafkomst doen daar in zijn optiek geen moeite om bij de stad te horen, wat tegen de geest van een open-minded stad indruist.
- 9 Een soortgelijk beeld van Limburg als een gesloten provincie, waar je als nieuwkomer niet zomaar tussen komt, zien we ook terug in eerder onderzoek (zie Flycatcher Internet Research 2017; Urlings 2017; Wijers 2009).
- 10 Men gaf geen nadere uitleg over wie men precies onder ‘migranten’ schaarde, maar uit de context werd duidelijk dat ze daarmee niet doelen op westerse expats, maar op migranten met een niet-westerse achtergrond.
- 11 In de Gooise groepen is dit onderwerp minder uitgediept en zijn de genoemde voorbeelden in lijn met die van de andere regio’s.
- 12 De Limburgse Rotterdammers laten de meeste variëteit in rangordes zien, maar bij hen staat Limburg opvallend minder vaak op de eerste plek.
- 13 In dit model voegden we interactietermen toe voor de regionale identiteit met provincies.
- 14 Om na te gaan of de relatie tussen regionale en Nederlandse identiteit verschilt tussen deze groepen, voegen we achtereenvolgens interactie-effecten toe voor het al dan niet naar de regio verhuisd zijn, opleidingsniveau respectievelijk leeftijd met zowel de regionale identiteit als de regionale waardering (de interacties met regionale waardering bespreken we in de volgende subparagraaf).
- 15 In deze analyse werden interactietermen toegevoegd voor provincies en waardering voor de regio.
- 16 We refereren hier naar de interactie-effecten voor het al dan niet naar de regio verhuisd zijn, opleidingsniveau respectievelijk leeftijd met ervaren regionale waardering (genoemd in noot 14).
- 17 Voor deze analyse voegden we interactietermen toe voor de provincies met de ervaren waardering.

Literatuur

Abrams, D. en P.R. Grant (2012). Testing the social identity relative deprivation (SIRD) model of social change: The political rise of Scottish nationalism. In: *British Journal of Social Psychology*, jg. 51, nr. 4, p. 674-689.

- Antonsich, M. en E.C. Holland (2014). Territorial attachment in the age of globalization: The case of Western Europe. In: *European Urban and Regional Studies*, jg. 21, nr. 2, p. 206-221.
- Bauernschuster, S., O. Falck, S. Heblich, J. Suedekum en A. Lameli (2014). Why are educated and risk-loving persons more mobile across regions? In: *Journal of Economic Behavior & Organization*, jg. 98, p. 56-69.
- Bettencourt, B., K. Charlton, N. Dorr en D. Hume (2001). Status differences and in-group bias: a meta-analytic examination of the effects of status stability, status legitimacy, and group permeability. In: *Psychological Bulletin*, jg. 127, nr. 4, p. 520-542.
- Branscombe, N.R., M.T. Schmitt en R.D. Harvey (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 77, nr. 1, p. 135-149.
- Brewer, M.B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, jg. 17, nr. 5, p. 475-482.
- Cornips, L. en A. Knotter (2016). De uitvinding van Limburg: de territorialisering van geschiedenis, taal en identiteit. In: A. Knotter en W. Rutten (red.), *Studies over de Sociaal-Economische Geschiedenis van Limburg* (vol. LXI, p. 136-163). Zwolle/Maastricht: wbooks/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Cuba, L. en D.M. Hummon (1993). A place to call home: Identification with dwelling, community, and region. In: *Sociological Quarterly*, jg. 34, nr. 1, p. 111-131.
- Doosje, B., R. Spears en N. Ellemers (2002). Social identity as both cause and effect: The development of group identification in response to anticipated and actual changes in the intergroup status hierarchy. In: *British Journal of Social Psychology*, jg. 41, nr. 1, p. 57-76.
- Dovidio, J.F., S.L. Gaertner en T. Saguy (2009). Commonality and the complexity of 'we': Social attitudes and social change. In: *Personality and Social Psychology Review*, jg. 13, nr. 1, p. 3-20.
- Ellemers, N. (2012). The group self. In: *Science*, jg. 336, nr. 6083, p. 848-852.
- Flycatcher Internet Research (2017). *De Limburgse identiteit*. Maastricht: Flycatcher Internet Research.
- Gaertner, S.L., J.F. Dovidio, P.A. Anastasio, B.A. Bachman en M.C. Rust (1993). The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. In: *European Review of Social Psychology*, jg. 4, nr. 1, p. 1-26.
- Gemeente Rotterdam (2018). *Relax. Dit is Rotterdam. Samenleven in de stad waar niemand in de meerderheid is. Actieprogramma Integratie & Samenleven 2019-2022, december 2018*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gers! Magazine (2018). Editorial 'Rotterdam is de stad van iedereen'. In: *Gers! #18 Rotterdam op zijn best*. Rotterdam: eigen beheer.
- Goodhart, D. (2017). *The road to somewhere: the populist revolt and the future of politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Guest, A.M. en S.K. Wierzbicki (1999). Social ties at the neighborhood level: Two decades of GSS evidence. In: *Urban Affairs Review*, jg. 35, nr. 1, p. 92-111.
- Groenleer, M. (2016). *De regio als redding? Over de governance van ruimte en plaats in de netwerksamenleving* (oratie). Geraadpleegd op 22 februari 2019 via tilburguniversity.edu/upload/f337a5f9-9cc7-40b8-8062-02885b53114a_Groenleer_oratie_spreektekst_def.pdf.
- Gustafson, P. (2001). Roots and routes: Exploring the relationship between place attachment and mobility. In: *Environment and Behavior*, jg. 33, nr. 5, p. 667-686.
- Gustafson, P. (2009). More Cosmopolitan, no Less Local. In: *European Societies*, jg. 11, nr. 1, p. 25-47.
- Hitters, E. en T. Krijnen (2009). Koning van de regio. Populariteit en legitimiteit van regionale televisie. In: *Boekman*, jg. 21, nr.78, p. 56-62.
- Hornsey, M.J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. In: *Social and Personality Psychology Compass*, jg. 2, nr. 1, p. 204-222.
- Hornsey, M.J. en M.A. Hogg (2000). Subgroup relations: A comparison of mutual intergroup differentiation and common ingroup identity models of prejudice reduction. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, jg. 26, nr. 2, p. 242-256.

- Huici, C., M. Ros, I. Cano, N. Hopkins, N. Emler en M. Carmona (1997). Comparative identity and evaluation of socio-political change: Perceptions of the European Community as a function of the salience of regional identities. In: *European Journal of Social Psychology*, jg. 27, nr. 1, p. 97-113.
- Jaspal, R. en M. Cinnirella (2011). The construction of ethnic identity: Insights from identity process theory. In: *Ethnicities*, jg. 12, nr. 5, p. 503-530.
- Keating, M. (2003). The invention of regions: Political restructuring and territorial government in Western Europe. In: *Environment and Planning C: Government and Policy*, jg. 15, nr. 4, p. 383-398.
- Klis, M. van der, L. Vermeij en F. Knol (2011). Dagelijkse mobiliteit. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, M. Cloin en E. Pommer (red.), *Sociale Staat van Nederland 2011* (p. 231-258). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Knotter, A. (2009a). Inleiding. In: A. Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (p. 9-20). Zwolle/Maastricht: Waanders Uitgeverij/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Knotter, A. (2009b). Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit. In: A. Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (p. 263-277). Zwolle/Maastricht: Waanders Uitgeverij/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Kooiman, N., J. Latten en M. Bontje (2018). Human capital migration: A longitudinal perspective. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, jg. 109, nr. 5, p. 644-660.
- Laczko, L.S. (2005). National and local attachments in a changing world system: Evidence from an international survey. In: *International Review of Sociology*, jg. 15, nr. 3, p. 517-528.
- Leerssen, J. (2009). Een beetje buitenland: Nederlandse natievorming en Limburgs regionalisme. In: A. Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (p. 73-97). Zwolle/Maastricht: Waanders Uitgeverij/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Leerssen, J. (2015). De Limburgse identiteit. In: P. Tummers, L. Berkvens, A. Bijsterveld, A. Knotter, L. Wessels met F. Hermans en E. van Royen. (red.), *Limburg. Een geschiedenis. Deel 3, Vanaf 1800* (p. 303-322). Maastricht: Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap.
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? In: *Journal of Environmental Psychology*, jg. 31, nr. 3, p. 207-230.
- Luyten, M. (2018). *Het geluk van Limburg*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Marks, G. (1999). Territorial identities in the European Union. In: J.J. Anderson (red.), *Regional integration and democracy: Expanding on the European experience* (p. 69-91). New York: Rowman & Littlefield.
- Mathijssen, M. (2011). *De Limburger als de ander*. Roermond: Letterkundig Centrum Limburg.
- Meier, S., N. Reverda en D. van der Wouw (2015). Randland. In: *Rooilijn*, jg. 48, nr. 4, p. 272-279.
- Mols, F. en S.A. Haslam (2008). Understanding EU attitudes in multi-level governance contexts: A social identity perspective. In: *West European Politics*, jg. 31, nr. 3, p. 442-463.
- Nissen, P. (2009). De ontplooiing van het regionale zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839. In: A. Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (p. 229-250). Zwolle/Maastricht: Waanders Uitgeverij/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Paasi, A. (2002). Place and region: regional worlds and words. In: *Progress in Human Geography*, jg. 26, nr. 6, p. 802-811.
- Prak, M. en J.L. van der Zanden (2013). *Nederland en het poldermodel*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Said, E. (1978). *Orientalism: Western representations of the Orient*. New York: Pantheon.
- Simon, C., P. Huigen en P. Groote (2010). Analysing regional identities in the Netherlands. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, jg. 101, nr. 4, p. 409-421.
- Steenbekkers, A. en L. Vermeij (2013). *De dorpenmonitor: Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steenbekkers, A., L. Vermeij en P. van Houwelingen (2017). *Dorpsleven tussen stad en land*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tajfel, H. en J. Turner (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In: S. Worchel en W. Austin (red.), *Psychology of intergroup relations* (p. 7-24). Chicago: Nelson Hall.

- Thissen, L. en L. Cornips (2014). Sjtómme Limburger met een zachte G. In: A. Andeweg en L. Wesseling (red.), *Wat de verbeelding niet vermag!* (p. 294-299). Nijmegen: Vantilt.
- Tuan, Y.F. (1979). Space and place: humanistic perspective. In: S. Gale en G. Olsson (red.), *Philosophy in geography* (p. 387-427). Dordrecht: Springer.
- Urlings, G. (2017). Je komt er niet echt goed tussen bij de Limburgers. In: *De Limburger*, 16 oktober 2017 (https://www.limburger.nl/cnt/dmf20171016_00048989/je-komt-er-niet-echt-goed-tussen-bij-de-limburgers).
- Urry, J. (2000). Mobile sociology. In: *The British Journal of Sociology*, jg. 51, nr. 1, p. 185-203.
- Verkuyten, M. en A.A. Yildiz (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, jg. 33, nr. 10, p. 1448-1462.
- Vermeij, L. (2015). *Dichtbij huis. Lokale binding en inzet van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Voogd, J. de (2017). *Zicht op verschil. Een verkenning van stemgedrag en ruimte in Nederland*. Den Haag/Tilburg: BZK/Telos.
- Vrankrijker, A. de (1962). De Erfgooiers... een laatste stukje Middeleeuwen. In: *Actuele Onderwerpen*, nr. 907, 13 april 1962. Amsterdam: Stichting 1V10.
- Wagemakers, S. (2017). *Brabant is Here. Making Sense of Regional Identification* (proefschrift). Tilburg: Tilburg University.
- Walsum, S. van (2019). Limburgse historicus: tachtigjarige oorlog is niet alleen van de Hollanders. In: *de Volkskrant*, 22 januari 2019.
- Wenzel, M., A. Mummendey en S. Waldzus (2007). Superordinate identities and intergroup conflict: The ingroup projection model. In: *European Review of Social Psychology*, jg. 18, nr. 1, p. 331-372.
- Wijers, C. (2009). In één hand de rozenkrans, in de andere hand een glas bier. De Limburgse identiteit onder de loep. In: Ad Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (p. 127-150). Zwolle/Maastricht: Waanders Uitgeverij/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.
- Williams, D.R. en N. McIntyre (2001). Where heart and home reside: Changing constructions of place and identity. In: K. Luft en S. MacDonald (red.), *Trends 2000: shaping the future* (p. 392-403). East Lansing (MI): Michigan State University.